

22. FESTIVAL ZA
tretje ŽIVLJENJSKO OBDOBJE

Vsi smo ena generacija!

ZBORNİK

PRISPEVKOV STROKOVNEGA PROGRAMA
22. FESTIVALA ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SHD 178681347

ISBN 978-961-94498-4-4 (PDF)

Zbornik prispevkov strokovnega programa 22. Festivala za tretje življenjsko obdobje Vsi smo ena generacija!

Urednica: Tina Bleiweis Trsteniška

Oblikovanje in prelom: Proevent, d. o. o.

Izdal in založil:

za Festival za tretje življenjsko obdobje Proevent, d. o. o.

Dunajska cesta 10, 1000 Ljubljana

Telefon: 01 300 32 26

E-pošta: info@f3zo.si

Ljubljana, januar 2024

ZBORNİK

PRISPEVKOV STROKOVNEGA PROGRAMA
22. FESTIVALA ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE

Vsi smo ena generacija!

KAZALO VSEBINE

OD MINIMALNE PLAČE DO DOSTOJNE POKOJNINE

8

Nosilec: *Sindikat upokojencev Slovenije iz Zveze svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS)*

Moderatorica: *Metka Roksandić, podpredsednica Sindikata upokojencev Slovenije*

Sodelujoči v panelu:

Lidija Jerkič, predsednica Zveze svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS);

Irena Vidic, strokovna sodelavka za ekonomsko področje v Zvezi svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS);

Roberto Treu, predsednik Sindikata upokojencev Italije (CGIL) v pokrajini Furlaniji – Julijski krajini;

red. prof. dr. Jože P. Damijan, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani;

mag. Katja Rihar Bajuk, direktorica Direktorata za delovna razmerja in pravice iz dela na Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

OD PROJEKTA DO IZVEDBE – SODELOVANJE ORGANIZACIJ ZA STAREJŠE V EVROPSKIH PROJEKTIH

13

Nosilec: *Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo*

Moderatorica: *Alenka Ogrin, koordinatorka mednarodnih projektov na Inštitutu Antona Trstenjaka*

Sodelujoči v panelu:

Ana Ramovš, koordinatorka projektov in raziskovalka na Inštitutu Antona Trstenjaka za gerontologijo;

David Krivec, generalni sekretar Združenja Spominčica – Alzheimer Slovenija;

Dušana Findeisen, Predstojnica Inštituta za raziskovanje in razvoj izobraževanja na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana.

SPOPRIJEMANJE Z IZZIVI STANOVANJSKE POLITIKE NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA IN V ŠIRŠEM DRUŽBENEM OKOLJU

18

Nosilec okrogle mize: *Socialna zbornica Slovenije*

Moderatorica: *Danica Hren, članica Častnega razsodišča Socialne zbornice Slovenije*

Sodelujoči v panelu:

Živa Matjašič, vršilka dolžnosti generalnega direktorja Direktorata za stanovanja Ministrstva za solidarno prihodnost;

mag. Črtomir Remec, direktor Javnega stanovanjskega sklada Republike Slovenije;

Slavka Janžekovič, vodja Sektorja dejavnosti Javnega stanovanjskega sklada Mestne občine Ljubljana;

dr. Peter Seljak, vodja raziskovalne dejavnosti Gerontološkega raziskovalnega inštituta;

Marjana Bravc, direktorica Centra za socialno delo Maribor;

Tatjana Popovič, direktorica CUDV Draga, Ig.

ZA SPOŠTLJIVO NAGOVARJANJE STAREJŠIH – Stroka naj se približa ljudem

24

Nosilec: *Festival za tretje življenjsko obdobje*

Moderator: *Milan Pavliha, profesor pedagogike, član programskega sveta Festivala za tretje življenjsko obdobje*

Sodelujoči v panelu:

Aleš Kenda, univ. dipl. ekon., sekretar na Ministrstvu za solidarno prihodnost;

Darinka Klemenc, dipl. m. s., članica 10 Srebrne niti;

Akad. prof. dr. Marko Snoj, znanstv. sv. Inštituta za slov. jezik Frana Ramovša ZRC SAZU;

Miranda Vrh, univ. dipl. soc. del., predstavnica Socialne zbornice Slovenije;

Monika Ažman, dipl. m. s., državna svetnica, predsednica Zbornice zdravstvene in babiške nege, članica;

UO Evropske federacije združenj medicinskih sester dr. Otto Gerdina, univ. dipl. sociolog, direktor Zavoda OPRO;

Nina Lenardič Purkat, univ. dipl. politol., vodja sektorja za človekove pravice na Ministrstvu za zunanje in evropske zadeve.

KULTURA IN UMETNOST ZA AKTIVNO MODROST 35

Nosilec okrogle mize: *Univerza v Ljubljani, Modra fakulteta*

Moderatorica: *Nives Ličen, Univerza v Ljubljani, Modra fakulteta*

Sodelujoči v panelu:

Katja Mahnič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta;

Maja Šuštaršič, Muzej za arhitekturo in oblikovanje;

Jože Gričar, Univerza v Mariboru;

Tatjana Plevnik, pisateljica;

Slavko Pregl, pisatelj;

Nataša Bucik, Ministrstvo za kulturo RS.

STARANJE S POZITIVNIM PREDZNAKOM 42

Nosilec: *Ministrstvo za solidarno prihodnost*

Moderator: *Aleš Kenda, sekretar na Ministrstvu za solidarno prihodnost*

Sodelujoči v panelu:

Dejan Fabčič, zdravnik v Zdravstvenem domu Nova Gorica in paraolimpijec;

Jože Ramovš, antropolog in socialni delavec;

Ljudmila Urbanč, ekonomistka, upokojena profesorica računovodstva in ekonomije;

Milan Pavliha, profesor pedagogike, član programskega sveta Festivala za tretje življenjsko obdobje;

Miran Možina, psihiater in psihoterapevt, direktor ljubljanske podružnice Univerze Sigmunda Freuda z Dunaja;

Peter Gorjanc, gradbeni inženir, upokojeni direktor Zavoda za urbanizem;

Simon Maljevac, Minister za solidarno prihodnost.

Nosilec: *Festival za tretje življenjsko obdobje*

Moderatorica: *Vlasta Nussdorfer, predsednica programskega sveta Festivala za tretje življenjsko obdobje*

Sodelujoči v panelu:

Aljoša Čeč, generalni sekretar v Sindikatu PERGAM;

Anja Kopač, strokovna direktorica Inštituta 1. maj;

Boris Majcen, raziskovalec na Inštitutu za ekonomske raziskave;

Igor Feketija, državni sekretar Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti;

Marijan Papež, direktor Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije;

Milan Brglez, poslanec v Evropskem parlamentu.

OD MINIMALNE PLAČE DO DOSTOJNE POKOJNINE

Nosilec: *Sindikat upokojencev Slovenije iz Zveze svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS)*

Moderatorica: *Metka Rokсандić, podpredsednica Sindikata upokojencev Slovenije*

Sodelujoči v panelu:

Lidija Jerkič, predsednica Zveze svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS);

Irena Vidic, strokovna sodelavka za ekonomsko področje v Zvezi svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS);

Roberto Treu, predsednik Sindikata upokojencev Italije (CGIL) v pokrajini Furlaniji – Julijski krajini;

red. prof. dr. Jože P. Damijan, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani;

mag. Katja Rihar Bajuk, direktorica Direktorata za delovna razmerja in pravice iz dela na Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Minimalni dohodek za upokojence je ena ključnih pravic v evropskem stebru socialnih pravic, ki ljudi ščiti pred revščino v starosti in zagotavlja primerno višino dohodka ves čas upokojitve. Kako to pravico udejanjiti? Kaj naj bo merilo za določitev višine dostojne pokojnine? Ali je to prag revščine, košarica življenjskih stroškov, razmerje do povprečne plače? Minimalni dohodek je v pokojninskem sistemu uveljavilo kar nekaj evropskih držav. Avstrija pozna t. i. izravnalni dohodek, na Nizozemskem je zagotovljena državna pokojnina, podobna prejemka pa poznata tudi Italija in Nemčija. Če država enakovredno zagotavlja socialno varnost za vse državljane in državljanke, bi jo morala tudi za starejše. Pravico do minimalnega dohodka za upokojence moramo pri nas ponovno opredeliti. Trenutna višina zagotovljene pokojnine za polno delovno dobo znaša 687 evrov, minimalna pokojnina pa zgolj 310 evrov, kar je pod pragom revščine, je v uvodu povedala **Metka Rokсандić**, članica SUS in moderatorica razprave ter postavila izhodiščno vprašanje: Kako starejšim zagotoviti dostojno pokojnino?

Že dostojno plačo je težko opredeliti, kaj šele dostojno pokojnino, meni predsednica ZSSS **Lidija Jerkič**. Ker se pokojnine pri nas izračunavajo na podlagi zavarovalnega načela, torej na vplačilih zavarovancev, so njihove višine odvisne od tega, kakšne plače smo prejeli in koliko časa. Pri nas so težava nizke začetne plače, od katerih so odvisne višine prispevkov v pokojninsko blagajno. Razlogov za to je več, a slovenski delavec je bil vedno talec boljše prihodnosti Slovenije. V času po osamosvojitvi so propadle številne industrije in so položaj številnih zaposlenih reševali tako, da so jih upokojevali pri 50 ali 55 letih. Šele pred kratkim je postala delovna sila zelo iskana, prej pa je bilo veliko ljudi brezposelnih. Vse bolj prisotno prekarno delo pa se praviloma ne odraža v enako plačanih davkih in prispevkih. Danes 60 odstotkov zaposlenih ščitijo kolektivne pogodbe, preostali za preživetje nujno potrebujejo varovalko minimalne plače, je svoja razmišljanja strnila Lidija Jerkič. Opozorila je, da obljubljeno izenačenje prispevne stopnje za vse oblike dohodkov ne bo rešilo situacije aktivnih upokojencev, saj se zanje ne bo nič spremenilo. V sistemu so se razpasle izjeme in uvedle različne osnove za plačevanje prispevkov. Poleg tega ljudje pozno vstopajo na trg dela, tudi pri 35 letih, upokojujemo pa se zgodaj, saj imamo najmanjši delež delovno aktivnih po 60. letu, je še navedla. Ključno vprašanje pokojninske reforme bo torej, kako dvigniti pokojnine brez dodatnega obremenjevanja pokojninske blagajne. Pri tem bomo morali sindikati nastopiti enotno in s prepričljivimi argumenti.

Več kot polovica upokojencev pod pragom revščine

Analiza Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje o socialnoekonomskem položaju upokojencev, upokojenk in drugih starejših v obdobju 2010–2020, ki jo je Svet ZPIZ pripravil na predlog Sindikata upokojencev Slovenije in predstavil na seji Sveta septembra lani, ugotavlja, da več kot polovica od približno 630.000 upokojencev prejema starostno pokojnino v vrednosti do 700 evrov neto, četrtnina prejme še sto evrov manj, medtem ko je bil prag tveganja revščine lani določen pri 827 evrih.

Pri izračunu slednjega se upošteva znesek minimalnih življenjskih stroškov ter letna rast cen življenjskih potrebščin, a je metodologija izračuna napačna, je opozorila strokovna sodelavka ZSSS **Irena Vidic**. Kot količnik upošteva delovno aktivnega moškega v starosti od 19 do 65 let. ZSSS je že večkrat opozorila, da bi metodologijo izračuna morali spremeniti, predvsem pa skrajšati obdobje izračuna s štirih na največ dve leti. Navedeno je pomembno, ker se na podlagi praga revščine določa minimalna plača, nadalje pa je ta tudi izhodišče za najnižje pokojnine.

S tem se je strinjala tudi **Lidija Jerkič**, ki je poudarila, da se z uvedbo instituta zagotovljene pokojnine za polno dobo dogaja podobno kot z minimalno plačo – z zakonskimi dvigi je vse več ljudi z enakimi prejemki. Marsikdo se nato sprašuje, zakaj je plačeval prispevke, če ima nekdo, ki je dajal bistveno manj, zdaj enako pokojnino. Sistem omogoča tudi, da ljudje prispevkov ne plačujejo ali pa jih ‚pozabijo‘ plačati. Tudi ti ljudje v starosti postanejo breme države.

Nedostojni prejemki v Italiji

V Italiji minimalna plača ni določena na nacionalni ravni, temveč jo določa približno tisoč kolektivnih pogodb, od katerih jih je več kot sedemsto sklenjenih s t. i. rumenimi oz. neobstoječimi sindikati, je v uvodu povedal **Roberto Treu** iz italijanskega sindikata upokojujencev (CGIL) pokrajine Furlanije – Julijske krajine. V zasebnem sektorju dela več kot devet milijonov delavcev, ki so jim potekle kolektivne pogodbe, tri milijone in pol jih je v postopku pogajanj za ponovno sklenitev pogodbe. To pomeni, da so plače lahko izjemno nizke, kar še znižuje kupno moč. V preteklih letih je na to vplivala tudi inflacija, življenjske potrebščine so se povečale za 16 odstotkov, višina plač pa se ni usklajevala. Plačna nesorazmerja pri minimalnih dohodkih v posameznih panogah so ogromna, razlikujejo se tudi glede na spol delavcev. Povprečna plača v zasebnem sektorju je približno 1400 evrov, pri moških 1700 evrov, pri ženskah pa zgolj 1000 evrov.

Skrb vzbujajoče je, da se trem glavnim sindikalnim konfederacijam ne uspe dogovoriti o skupnem nastopu in zahtevku za vzpostavitev instituta minimalne plače na nacionalni ravni. Na drugi strani je več kot 13,5 milijona prejemnikov starostnih pokojnin, tretjina prejema pokojnino iz naslova socialnega varstva, med njimi pa je veliko nekdanjih špekulantov, podjetnikov in obrtnikov, ki goljufajo na račun zaposlenih. Povprečna pokojnina, če upoštevamo tako starostne kot socialne, znaša 702 evra, minimalna za starejše od 75 let znaša 599 evrov ter 562 evrov za mlajše od 65 let. Vlada sindikatov ne želi upoštevati in odgovornost za višino pokojnin prelaga na dvajset regij.

Demografski sklad kot naložbena strategija za vzdržnost pokojninske blagajne

Zagotovljena pokojnina je prenizka, da bi zagotavljala dostojno življenje, se je strinjal tudi ekonomist **Jože P. Damijan**. Slovenija je v malce drugačnem položaju kot druge države, saj več kot 75 odstotkov Slovencev poseduje lastne nepremičnine in ne plačuje najemnin, kar je velika razlika v primerjavi

z Nemčijo in večino zahodnoevropskih držav. S korektivom, ki bi omogočil dostojnejše pokojnine, bi se povečala kupna moč upokojencev, kar poganja gospodarsko rast. Multiplikator je 1,4 – za vsak evro, ki ga prejmejo upokojenci, v gospodarstvu nastane dodatnih 0,4 evra. Pokojninska blagajna pa se polni tudi z davki, npr. DDV, kjer se od vsakega evra vrne četrtnina. Pokojnine bi se morale po njegovem mnenju usklajevati z rastjo BDP oz. rastjo premoženja in ne zgolj z inflacijo. Najenostavnejša oblika bi bila ustanovitev t. i. demografskega sklada, ki bi upravljal državno premoženje, ki še ni razprodano, in druge tvegane naložbe, s katerimi bi se dodatno financirale pokojnine. Tak institut poznajo na Norveškem in Savdski Arabiji, kjer se v sklad zlivajo donosi od trgovanja nafte. Dividende se v takem skladu ne izplačujejo posameznikom, temveč akumulirajo v skladu oz. ostajajo v proračunu in kapitalizirajo z novimi naložbami.

Izenačenje prispevnih stopenj delavcev in delodajalcev

Generalna direktorica Direktorata za delovna razmerja in pravice iz dela na MDDSZ **Katja Rihar Bajuk** je v nadaljevanju predstavila solidarnostne elemente pokojninskega sistema, na primer socialno zavarovanje. Najnižja pokojninska osnova za izračun pokojnine posameznika je določena trenutno v vrednosti 1061 evrov, četudi je ta morda imel dejansko nižjo osnovo. To pomeni, da če je nekdo v 24 letih povprečne prejeme prejemal pod 1061 evrov na mesec, se pokojnina odmeri od tega zneska. Kdor ima 40 let delovne dobe z minimalno plačo, se mu obračuna pokojnina po stopnji 57,20 odstotka in prejme 688 evrov na mesec. Nadomestitvena stopnja, torej razmerje med zadnjo plačo in prvo pokojnino, je za prejemnike minimalne plače približno 90 odstotkov, povprečna nadomestitvena stopnja pa je 74 odstotkov. Približno 15 odstotkov upokojencev ima manj kot 500 evrov pokojnine – v povprečju dosegajo 24 let delovne dobe. Povprečna starostna pokojnina znaša 927 evrov na mesec, osebe s polno pokojninsko dobo pa prejmejo 1024 evrov mesečno. Te številke kažejo, da sta osnova, torej višina plače, in obdobje, ko smo aktivni na trgu dela, zelo pomembni, je poudarila Katja Rihar Bajuk in povedala, da se ogromno ljudi odloči za nadaljevanje dela namesto upokojitve; v tem primeru po izpolnitvi pogojev za upokojitev prejemajo 40 odstotkov svoje plače. Pokojninska reforma bo nujna zaradi demografske slike za izboljšanje socialnega položaja upokojencev in vzdržnost pokojninske blagajne. Med izhodišči je med drugim izenačenje prispevnih stopenj delavcev (15,5 odstotka) in delodajalcev (8,85 odstotka), s čimer bi se povečali prispevki v pokojninsko blagajno, višje pa bi bile tudi neto plače. Predvsem pa želijo sistem narediti bolj vzdržen, transparenten in pregleden na področju obračunavanja pokojnin. Ne smemo namreč pozabiti, da se bo do leta 2060 delež BDP, ki ga država namenja za pokojnine, dvignil s trenutnih 10 na 16 odstotkov.

V zaključni razpravi so udeleženci večkrat opozorili na nesprejemljivo dejstvo, da je povprečna pokojnina pri 820 evrih nižja od praga revščine, minimalna plača pa ni veliko drugačna. Pokojnina namreč ne bi smela biti socialna, temveč državljanska pravica. Metodologijo izračuna življenjskih stroškov je treba spremeniti, saj ne odraža realnih stroškov porabe. Pomembno pa je tudi zavedanje, da je pokojninski sistem zaenkrat še vzdržen in ne bo propadel, kot straši gospodarstvo, so še poudarili udeleženci.

Zaključek

Vodilno temo okrogle mize Sindikata upokojencev Slovenije je zaznamovala prihodnja pokojninska reforma, ki bo obravnavala predvsem trenutno aktivne zaposlene. Če hočemo zagotoviti boljši položaj že upokojenih, je nujno v novem pokojninskem zakonu zagotoviti uveljavitev nekaterih rešitev, še posebej glede višine dostojne pokojnine tudi za že upokojene. Politično opredeljen pojem dostojne pokojnine odpira več vprašanj, kot pa je odgovorov nanje. Na okrogli mizi smo odprli prvo razpravo in opozorili na nujnost uveljavitve dostojne pokojnine – višine pokojnine, ki zadošča za življenje v starosti. O njej se bo še veliko razpravljalo v sklopu razprav o prihodnji pokojninski reformi.

Prispevek pripravila
Miha Poredoš in Metka Roksandić.

OD PROJEKTA DO IZVEDBE – SODELOVANJE ORGANIZACIJ ZA STAREJŠE V EVROPSKIH PROJEKTIH

Nosilec: *Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo*

Moderatorica: *Alenka Ogrin, koordinatorka mednarodnih projektov na Inštitutu Antona Trstenjaka*

Sodelujoči v panelu:

Ana Ramovš, koordinatorka projektov in raziskovalka na Inštitutu Antona Trstenjaka za gerontologijo;

David Krivec, generalni sekretar Združenja Spominčica – Alzheimer Slovenija;

Dušana Findeisen, Predstojnica Inštituta za raziskovanje in razvoj izobraževanja na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana.

O projektih od ideje do izvedbe

V nasprotju s programi, ki trajajo dlje in so po navadi stalna aktivnost organizacije, je projekt enkratni, časovno in finančno omejen in ciljno usmerjen proces oz. vrsta aktivnosti, s katerimi želimo doseči zadani cilj. Slovenske organizacije lahko v mednarodnih projektih, ki jih financira Evropska unija (EU), sodelujejo že od leta 1992. Po letu 2004, odkar je Slovenija polnopravna članica EU, pa so se možnosti še bolj odprle. Značilnost sodelovanja v različnih evropskih programih so mednarodna partnerstva. Število partnerjev pri projektu je različno, od 3 do 10 in več, odvisno od pogojev programa. Na razpise se lahko prijavijo partnerstva iz vseh držav članic EU, na določene tudi države zunaj EU, ki so v procesu priključevanja, v določenih primerih tudi druge države, ki niso članice.

Zakaj organizacije za starejše sodelujejo v mednarodnih projektih? Glavna motivacija, želje, kaj želite doseči?

Organizacije za starejše v mednarodnih projektih sodelujejo zaradi prenosa znanja in izkušenj, ki jih taka mednarodna partnerstva omogočajo. S sodelovanjem se organizacija okrepi v več vidikih, uveljavi tako doma kot v mednarodnem prostoru, zaposleni pridobijo neprecenljiva znanja, izkušnje in

kompetence, ki jih potem uporabljajo pri rednem delu ali posredujejo svoje znanje drugim. Pomembni vidik so tudi finančna sredstva, ki v celoti ali v večjem delu obsegajo delo zaposlenih pri projektu.

Kako izbirate projekte in partnerstva? Kakšne so vaše prioritete, merila?

Glede izbire projektov so si predstavniki sodelujočih organizacij za starejše precej enotni: izbirajo predvsem projekte s področja siceršnjega delovanja organizacije in seveda, da so ciljna skupina starejši. Starejše tudi vključujejo v projektne dejavnosti, npr. v fokusne skupine, ko ugotavljamo potrebe in mnenja starejših, v pilotna preverjanja, ko se preizkuša neka metodologija, učni načrt ali rešitev IKT. Bolje je, da novi projekti vsebinsko nadgrajujejo prejšnje projekte in se teme navezujejo, razvijajo. Pomembna je tudi pretehtana distribucija nalog med partnerji in struktura projektnih dejavnosti.

Spominčica npr. sodeluje pri projektih s področja ozaveščanja in prepoznavanja alzheimerjeve bolezni, pomoči svojcem itd. Univerza za tretje življenjsko obdobje sodeluje pri projektih s področja izobraževanja starejših ter z družbenimi vprašanji starejših ipd. Inštitut Antona Trstenjaka je partner pri projektih s področja aktivnega, zdravega in kakovostnega staranja in izobraževanja starejših, vključno z digitalnim opismenjevanjem, s področja dolgotrajne oskrbe, podpore neformalnim oskrbovalcem itd.

V zadnjih letih se lotevajo tudi drugih družbenih tem. Univerza za tretje življenjsko obdobje se loteva tudi migracijske problematike, Inštitut Antona Trstenjaka pa ozaveščanja starejših o podnebni spremembi, kako se prilagajati, kako lahko starejši prispevajo ipd.

Tudi pri izbiri partnerjev se govorci strinjajo, da je pomembna njihova ekspertiza, zanesljivost in vrednote. Idealno je, če vsi projektni partnerji že imajo izkušnje z delom s starejšimi in zanje. Partnerje včasih poiščejo po spletu ali v zbirki partnerjev, ki so že sodelovali pri podobnih projektih. Največkrat jih k projektom povabijo organizacije, s katerimi so že sodelovali in imajo z njimi dobre izkušnje (ki so se izkazali za dobrega in zanesljivega partnerja) ali jih priporočijo drugi. Slabe izkušnje imajo s partnerji, ki razen sodelovanja v evropskih projektih nimajo ‚osnovne‘ dejavnosti in zato nekritično ‚skačejo‘ s področja na področje, kamor pač lahko, npr. od razvoja kulturnega turizma na zaščito živali ali trajnostno mobilnost, od projektov za učitelje o spletnem nasilju do ozaveščanja starejših o samooskrbi.

Izkušnje z uspešnimi projekti: Kako ohraniti dobre prakse iz projektov in kakšne vrste aktivnosti ostanejo, ko se projekt zaključi?

Dušana Findeisen:

»Za nas je bil prelomnega pomena projekt **CINAGE** o ustvarjanju kratkega igranega filma o dejavnem staranju skozi oči starejših udeležencev. Zgodbe o raznolikem delovanju v drugi polovici življenja so prenesli na filmski zaslon, mi pa v učbenike. Potrdilo se je, da je dejavno staranje posledek prizadevanj skozi celo življenje. Projekt je odprl tudi raziskovalno vprašanje vizualne pismenosti v izobraževanju (starejših), dotika se vseh generacij, pridobljeno znanje se ni zaprlo v getoiziran prostor starejših samih in strokovnjakov s področja starosti, kot se rado dogaja. Sledil je projekt Begunski časi ali **RefugeesIn**, v katerem smo se preizkušali v razumevanju portretnih in drugih dokumentarnih filmov, s podporo mladih – študentov AGRFT. Filmi so bili večkrat prikazani v javnosti, bili nagrajeni, poznavanje problematike starejših se je okrepiło.«

Ana Ramovš:

»Eden zadnjih uspešnih projektov je bil projekt **TAAFE**. Projekt je z občino Žiri in njihovimi občani pomagal bolje razviti metodologijo dela z občinami, ki želijo postati starosti prijazne in ki jo zdaj uporabljamo tudi drugod po Sloveniji; zanjo se zanima Svetovna zdravstvena organizacija, organizacije v Italiji ter več nacionalnih koordinatorjev starosti prijaznih občin v tujini. V času projekta smo izvedli konkretne akcije, ki v različnih oblikah živijo tudi po projektu; občina Žiri nadaljuje delo na področju staranja in dolgotrajne oskrbe, v Italiji so ohranili strukturo sodelovanja občine, predstavnika starejših in stroke, v Nemčiji so za področje staranja in medgeneracijskega povezovanja zaposlili koordinatorko, v Avstriji ostaja knjižica s potmi za starejše ... In morda še pomembneje, vsi partnerji izkušnje in znanja iz tega projekta še vedno vključujejo v svoje delo. To je zame uspešen projekt.«

David Krivec:

»V projektu **SINCALA** med drugim pripravljamo vsebine za usposabljanje oskrbovalcev oseb z demenco v obliki sproščene izobraževanja, pripovednih delavnic in učenja z gledališko igro ipd., za vse družinske člane, ki so vsakodnevno vključeni v skrb za osebo z demenco. Sodelovanje pri tovrstnih projektih nam omogoča neprecenljivo izmenjavo izkušenj, praks in znanj s področja demence.«

Alenka Ogrin:

»V projektu **HELPS** (ZDUS, 2011–2013) smo med prvimi pri nas začeli razvijati idejo skupnostnega bivanja starejših (sobivanje), informirali o pristopih in uveljavljenih dobrih praksah iz tujine, pogojih za vzpostavitev itd. Sobivanje starejših je od takrat prepoznano kot alternativa bivanju doma oz. odhodu v dom za starejše. Najdemo ga npr. v Strategiji dolgožive družbe, Stanovanjskem zakonu itd. Prizadevanja so bila uspešna, saj nekateri občinski stanovanjski skladi že omogočajo sobivanje starejših (Murska Sobota) ali ga načrtujejo v svojih novih gradnjah (Nova Gorica) in soseskah (Ljubljana).

Uspešen primer je tudi projekt **Convida+** o zdravi in okolju prijazni prehrani in prehranjevalnih navadah. Gradiva bomo uporabljali pri usposabljanju družinskih oskrbovalcev, v skupinah starejših ipd.«

Kateri razpisi so še posebej primerni za projekte za starejše? Ali sploh obstajajo razpisi, namenjeni predvsem starejšim? Kateri razpisi so ‚uporabnikom prijazni‘ (da ni preveč birokracije, zahtev, poročanja) in kateri ne?

Kljub demografski krizi je malo razpisov namenjenih starejšim. Včasih so pogoji zelo omejujoči, saj se na razpise za kohezijska sredstva lahko prijavijo le javni zavodi. Spet v drugih razpisih starejše ‚prepoznamo‘ kot ciljno skupino, ker so ranljivi, ovirani, z manj priložnostmi, ki digitalno zaostajajo, kar pa je po svoje precej stereotipno posploševanje.

Sodelujoči na okrogli mizi so povedali, da najraje sodelujejo pri projektih, financiranih iz programa Erasmus+, v okviru partnerstev za sodelovanje (KA2). Sredstva sicer niso visoka, a poravnajo stroške. Nastanejo lahko močna in strokovna partnerstva ter starejšim namenjeni projekti, v katerih partnerji razvijajo nove pristope, metode, učne načrte, v projektne dejavnosti so vključeni starejši ali njihovi izobraževalci, rezultate in gradiva pa uporabijo pri svojem rednem delu. Pred kratkim so pravila programa formalno poenostavili, financiranje je v obliki pavšalov, manj je poročanja in birokracije, kar je zelo pohvalno, saj se zato partnerji lahko bolj posvetijo vsebini projekta. Tudi slovenska nacionalna točka CMEPIUS je v pomoč z informacijami in svetovanji. Škoda le, da je v Sloveniji na voljo malo sredstev in se zato organizacije le redko odločijo za prijavo pri nas, saj so možnosti za uspeh zelo majhne.

Možnost sodelovanja je tudi pri projektih Interreg, čezmejnih ali transnacionalnih (Central Europe, Alpine Space ipd.). To so daljši projekti (do 3 let), s sodelovanjem 5 in več držav in večjim številom parterjev, kjer se potrebuje veliko koordinacije, usklajevanja; že priprava in prijava projektov

je dolgotrajen in zahteven postopek. Nujno je tudi sofinanciranje, od 20 do 25 %, kar je za nevladne organizacije velik zalogaj, ki ga je težko zagotoviti iz lastnih sredstev. Zadnja leta obstaja možnost pridobitve tega deleža z razpisom Ministrstva za javno upravo, kar je vsekakor pohvalno. Še boljše pa bi bilo, če bi krog upravičencev razširili, da ne bi sofinancirali le NVO, temveč tudi druge neprofitne zavode in podobne organizacije.

Prvostopenjski nadzor upravičenih stroškov teh projektov pri nas opravlja Služba vlade RS za razvoj in evropsko kohezijsko politiko (SVRK). Poročanje je zahtevno, dolgotrajno, potrebuje se veliko birokracije, vsebinsko pa jih potek projekta skoraj ne zanima. Zato bi si želeli več podpore in svetovanj, bolj partnerski odnos, tako kot ga imajo s svojimi nadzori partnerji iz drugih držav.

Izkušnje s sodelovanjem ministrstev, pomoč državnih organov pri izvajanju teh projektov

Pri prijavi in izvajanju mednarodnih projektov za starejše si organizacije želijo več podpore pristojnih ministrstev in drugih organov tako na nacionalni kot lokalni ravni. Včasih bi zadostovalo le načelno pismo podpore, da ministrstvo podpira določen projekt, kar bi dodalo sodelovanju slovenskih organizacij večjo težo in je posledično več možnosti za uspeh na razpisu. A žal je tudi tovrstno pismo podpore težko pridobiti.

Zaključek in sklepi okrogle mize

Govorci na okrogli mizi so bili skupnega mnenja, da sodelovanje organizacij za starejše v mednarodnih projektih plemeniti delo in poslanstvo teh organizacij, kar so z dobrimi primeri iz prakse to lepo prikazali. Organizacije si želijo še več razpisov, namenjenih preventivi, zdravemu in aktivnemu staranju, po drugi strani pa tudi več podpore in partnerskega odnosa ministrstev in njihovih organov. Pogrešajo več razpisov, ‚prijaznih prijaviteljem‘, namenjenih starejšim. Sodelujejo predvsem pri projektih s področja siceršnjega delovanja organizacije, v katerih so ciljna skupina starejši, ki jih vključujejo v projektne dejavnosti. Bolje je, da novi projekti vsebinsko nadgrajujejo prejšnje in se teme navezujejo, razvijajo, predvsem pa, da so gradiva, pripravljena v teh projektih, uporabna tudi v drugih dejavnostih organizacij.

Prispevek pripravila
Alenka Ogrin.

SPOPRIJEMANJE Z IZZIVI STANOVANJSKE POLITIKE NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA IN V ŠIRŠEM DRUŽBENEM OKOLJU

Nosilec: *Socialna zbornica Slovenije*

Moderatorica: *Danica Hren, članica Častnega razsodišča
Socialne zbornice Slovenije*

Sodelujoči v panelu:

*Živa Matjašič, vršilka dolžnosti generalnega direktorja Direktorata
za stanovanje Ministrstva za solidarno prihodnost;*

*mag. Črtomir Remec, direktor Javnega stanovanjskega sklada
Republike Slovenije;*

*Slavka Janžekovič, vodja Sektorja dejavnosti Javnega
stanovanjskega sklada Mestne občine Ljubljana;*

*dr. Peter Seljak, vodja raziskovalne dejavnosti Gerontološkega
raziskovalnega inštituta;*

Marjana Bravc, direktorica Centra za socialno delo Maribor;

Tatjana Popovič, direktorica CUDV Draga, Ig.

Vprašanjem zagotavljanja, urejanja in vrednotenja bivališč posameznika, skupin in skupnosti so v zgodovini človeštva pripisovali različni pomen. Vse to je odvisno od raznolikosti posameznih socialno kulturnih miljejev in posebnosti bivanjske kulture, ki so jo naslavljale posamezne epohe družbenega razvoja.

Stanovanju v Sloveniji pripisujemo visoko vrednost. Predstavlja nam prostor zasebnosti, varnosti, zadovoljstva in miru v razumevanju psihosocialnih dimenzij koncepta kakovosti življenja. V primeru lastništva stanovanja pa nam predstavlja tudi določeno stopnjo finančne naložbe in ekonomske varnosti. Vse te okoliščine vplivajo na posebnosti slovenskega stanovanjskega trga in politike.

Družbene spremembe v zadnjih desetletjih so močno prispevale h krepitvi družbene razslojenosti tudi v Sloveniji, ki jo na polju socialnega varstva lahko v obliki revščine vse bolj očitno identificiramo v številnih družbenih skupinah.

Stanovanje je danes izraziti dejavnik družbene, socialne in finančne neenakosti, ki se odraža tudi v kakovosti življenja posameznika, družine in skupnosti.

Trenutna Vlada RS se je v svojem programu koalicijske pogodbe zavezala k sprejemu naslednjih prioritet in ciljem:

- Nemudoma pripraviti krizni načrt reševanja stanovanjske krize za gradnjo in obnovo javnih najemnih stanovanj s poudarkom na območjih z najvišjimi cenami najemnin ter zemljišč.
- Okrepiti delovanje Stanovanjskega sklada Republike Slovenije in podpreti druge modele financiranja, da se zagotovi 20.000 javnih najemnih stanovanj do leta 2030.
- Zagotoviti strateški premislek glede poenotenja stanovanjske politike s trajnostno in strateško aktivno zemljiško politiko. Izdelati je treba celoviti načrt za prenovo stanovanjskega fonda.
- Podpreti alternativne in inovativne stanovanjske skupnosti.
- Ponovno vzpostaviti Stanovanjski svet pri Vladi Republike Slovenije kot organ za koordinacijo stanovanjske politike, vključno z nalogami spremljanja izvajanja politike, stanja in potreb.
- Izboljšati pravno varnost najemnikov in najemodajalcev.
- Določiti investicijsko politiko za izgradnjo zadostnih bivanjskih kapacitet za študente in študentske družine.
- Zaostriti pogoje za platformno turistično oddajanje nepremičnin v predelih, kjer primanjkuje stanovanj.
- Okrepiti nadzor in urediti trg najemnih stanovanj.

S stanovanjsko politiko želi Ministrstvo za solidarno prihodnost izboljšati dostopnost do vseh vrst stanovanj in zagotoviti primerne finančne pomoči pri uporabi stanovanj osebam, ki stroškov ne zmorejo plačevati sami. Z navedeno politiko si prizadevajo tudi izboljšati pogoje za upravljanje stanovanjskih stavb in spodbujati boljšo kakovost stanovanj in bivalnega okolja. Pomemben cilj stanovanjske politike je z ustrezno stanovanjsko oskrbo prispevati k varstvu družine, starejših in invalidnih oseb ter drugih ranljivih skupin prebivalstva.

Stanovanjska politika v povezavi s področjem socialnega varstva je še posebej senzibilna, saj se na vseh področjih izvajanja socialnovarstvenih storitev in programov spoprijemamo z odsotnostjo socialnega posluha in politične volje za spremembo stanja na področju stanovanjske politike za številne neprivilegirane in marginalizirane družbene skupine v Sloveniji: npr. mladi in stari, invalidi in dolgotrajno bolni, družine z nizkimi dohodki, slabo plačani delavci in brezdomci ... To so dileme in protislovja, ki jih bomo z uglednimi strokovnjaki s področja socialnega varstva in širše naslavljali na okrogli mizi Socialne zbornice Slovenije.

Živa Matjašič, vršilka dolžnosti generalnega direktorja Direktorata za stanovanja na Ministrstvu za solidarno prihodnost, ki je prevzelo ključni področji, in sicer področje starejših ter stanovanj, je poudarila, da je želja Vlade in Ministrstva, da stanovanjsko področje pridobi veljavo in pozornost, ki jo nujno potrebuje. Odsotnost stanovanjske politike se čez leta odraža v velikem pomanjkanju javnih najemnih stanovanj, neurejenem stanovanjskem trgu in neusklajenem delovanju stanovanjskih akterjev.

Cilji Vlade RS in ministrstva so:

- vzpostavljanje stabilne, predvidljive in razvojno naravnane stanovanjske politike s poudarkom na krepitvi gradnje javnih najemnih stanovanj po celotni državi, s čimer vlada sledi politiki uravnoteženega regionalnega razvoja. Vlada je v letu 2023 zagotovila 25,5 milijona evrov za Stanovanjski sklad Republike Slovenije, ki jih bo namenil za lastno gradnjo in za financiranje projektov lokalnih stanovanjskih skladov, občin in neprofitnih stanovanjskih organizacij. Sredstva se bodo v okviru ugodnih dolgoročnih posojil namenjala projektom na občinskih ravneh, kakor tudi pospešitvi in realizaciji projektov, ki jih izvaja Stanovanjski sklad Republike Slovenije;
- osrednja politika Vlade je oblikovanje stabilnega in predvidljivega javnega financiranja stanovanjske gradnje, ki bo omogočala stabilen in predvidljiv razvoj javnih stanovanjskih projektov. S tem namenom načrtuje vsakoletno dokapitalizacijo Stanovanjskega sklada Republike Slovenije, s čimer se bo poleg realizacije projektov (ti potekajo po celotni državi) okreplila tudi vloga financerja in koordinatorja gradnje lokalnih stanovanjskih skladov, občin in neprofitnih stanovanjskih organizacij. Cilj Vlade je, da do zaključka mandata oblikuje stabilen in sistemski javni vir financiranja stanovanjske gradnje, ki bo omogočal stabilen razvoj področja.

Mag. Črtomir Remec, direktor Stanovanjskega sklada Republike Slovenije, javni sklad, je v nadaljevanju predstavil delovanje Stanovanjskega sklada RS. Stanovanjski sklad je aktivni izvajalec Resolucije o nacionalnem stanovanjskem programu 2015–2025.

Stanovanjski sklad RS je razširil svojo ponudbo najemnih stanovanj tudi na oddajo neopremljenih oskrbovanih najemnih stanovanj, ki so namenjena posilcem in uporabnikom stanovanj, starejšim nad 65 let. Njihovo zdravstveno stanje mora omogočati samostojnost bivanja ob organizirani pomoči, tako da oseba ne potrebuje popolnega institucionalnega varstva v zavodu oziroma domu starejših občanov.

Z bivanjem v oskrbovanih stanovanjih se lahko omogoči, da starejši ohranjajo svojo individualnost, intimnost in način življenja, ki so ga bili doslej navajeni v svojem domačem okolju. Uporabnikom oskrbovanih stanovanj je zagotovljena tudi možnost uporabe celodnevne pomoči s preprostim pritiskom na gumb v smislu E-oskrbe.

Z ustanovitvijo Ministrstva za solidarno prihodnost je tako Stanovanjski sklad RS pridobil partnerja, ki bo skrbel tudi za kontinuiran finančni vir.

Slavka Janžekovič, predstavnica Javnega stanovanjskega sklada Mestne občine Ljubljana, je predstavila možnosti, ki jih na stanovanjskem področju za starejše nudi Javni stanovanjski sklad Mestne občine Ljubljana (JSS MOL). JSS MOL je ustanovila Mestna občina Ljubljana (MOL) za izvajanje stanovanjske politike na lokalni ravni. Poleg možnosti, ki jih imajo sicer vsi občani v MOL, nudijo starejšim še (1) namenska najemna – oskrbovana stanovanja, (2) rentni odkup stanovanja ter (3) stanovanjska posojila za rekonstrukcijo in vzdrževalna dela. Poleg tega razvijajo nov projekt alternativnega reševanja stanovanjskega vprašanja meščanov MOL – stanovanjske skupnosti za starejše. Temeljni cilji so zagotavljanje uravnotežene in kakovostne ponudbe najemnih stanovanj ter prilagojenih stanovanjskih enot. Tudi sami se srečujejo s problematiko nesistemskih finančnih virov. Trenutno je v nastajanju projekt, ki bo urejal alternativne oblike za starejše – sobivanje.

Dr. Peter Seljak iz Gerontološkega raziskovalnega inštituta in ALMA MATER EUROPAEA-ECM je predstavil vsebinske sklope: bivalne razmere starejših odraslih v Sloveniji, bivalno zadovoljstvo ter tradicionalne in sodobne oblike bivanja starejših odraslih. Poudaril je, da bivalne razmere starejših niso ustrezne zaradi arhitekturne ureditve ter oddaljenosti od storitev. Nadalje je opozoril

tudi na premalo vnaprejšnjega načrtovanja bivanja v starosti ter predlagal spodbujanje promocije manj znanih oblik bivanja in sobivanja starejših odraslih. Predlagal je vzpostavitev informacijskih pisarn.

Tatjana Popović, direktorica Centra za usposabljanje, varstvo in delo Dolfke Boštjančič Draga, je v uvodu pohvalila Ministrstvo za solidarno prihodnost, ker so se lotili ene večjih težav v Sloveniji. V nadaljevanju se je strinjala s predhodniki, da je stanovanjsko vprašanje eno temeljnih, za številne pa tudi najbolj težavno, pogosto nerešljivo. To je težava mladih in starih. To je težava tudi za osebe z motnjo v duševnem razvoju. Na poti deinstitucionalizacije je nujno treba poskrbeti tudi za najbolj ranljivo skupino, ki ne zmore sama reševati stanovanjske težave, zasluži pa si dostojno življenje v primernih bivalnih prostorih in s podporo, ki jo potrebuje pri vsakdanjem življenju. V centrih za usposabljanje, delo in varstvo, ki so v osnovi bili namenjeni otrokom in mladostnikom, se že dolgo srečujejo s težavo nastanitve odraslih oseb z motnjo – kam z njimi, ko zaključijo program učenja in usposabljanja, da bi kljub vsem programom spodbujanja in opolnomočenja dosegli vsaj delno opravilno sposobnost, saj zaradi svojih mentalnih in telesnih omejitev ne zmorejo sami poskrbeti ne za svojo telesno ne za svojo materialno varnost, s starostjo pa se pridružujejo še zdravstvene težave. Težko se vrnejo domov k staršem, ki že sami potrebujejo pomoč in podporo, prav tako ne morejo v domove za starejše občane, kamor po letih nikakor ne sodijo. Pri tej ranljivi skupini ljudi torej ni v ospredju le to, da se zagotovijo ustrezni prostori, ki bi zagotavljali kolikor mogoče normalno življenje v skupnosti, saj sam prostor za ljudi, ki potrebujejo podporo pri najbolj vsakdanjih opravilih, še ne pomeni rešitev bivanja.

Marjana Bravc, direktorica Centra za socialno delo Maribor, je povedala, da CSD Maribor zajema tako mestno kot ruralno okolje. Srečujejo se z izzivi ranljivih skupin, ki se v različnih življenjskih okoljih srečujejo z različnimi stanovanjskimi izzivi. Ena teh skupin so zagotovo starejši. Starejši se spoprijemajo s stisko, kako materialno in finančno skrbeti za svoje nepremičnine, v katerih ostanejo sami. Obstaja velika navezanost na svojo lastnino, za katero so delali vse življenje. Prav tako številni starejši želijo svojim potomcem prepustiti čim več premoženja. Marjana Bravc je v nadaljevanju povedala, da je pri razmišljanju, kako se spoprijeti z izzivi stanovanjske politike, nujno treba upoštevati psihološki vidik, vrednote ter kulturo okolja ‚imeti lastniško hišo ali stanovanje‘. Predvsem je treba slišati starejše, kakšen je njihov pogled na reševanje stanovanjskih izzivov skozi življenjska obdobja, s čimer so se strinjali vsi izvajalci okrogle mize.

Po predstavitvi prispevkov sodelujočih je moderatorka povabila udeležence okrogle mize k razpravi. Udeleženci so poudarili naslednje težave in pobude:

- področje populacije študentov invalidov, ki nimajo urejenih stanovanjskih razmer v krajih, kjer študirajo, ni zajeto. Stanovanja niso prilagojena gibalno oviranim in ne invalidom z drugimi omejitvami. Prav tako ni dostopen javni prevoz, kar študentom invalidom še dodatno oteži študij;
- bivalne razmere starejših v Sloveniji niso prilagojene njihovim razmeram, prav tako pa večina starejših živi v lastniškem stanovanju. Predlog za reševanje stanovanjske revščine je sobivanje starejših v različnih oblikah (ena od njih je skupno gospodinjstvo). Najprej bi bilo treba vprašati starejše, kakšne oblike bivanja si želijo. Mag. Črtomir Remec je tako predstavil stanovanjski kompleks na Dunaju, ki je alternativa posameznemu stanovanju in oskrbi na domu in z načrtom bivalnih prostorov omogoča stanujočim tako zasebnost kot druženje;
- novinarka Dela je predlagala, da bi bilo zaželeno objavljane primerov dobrih praks, do katerih imajo novinarji praviloma slabši dostop oz. zanje sploh ne vedo.

Prispevek pripravila
Vilko Kolb in Katja Štucin.

ZA SPOŠTLJIVO NAGOVARJANJE STAREJŠIH – Stroka naj se približa ljudem

Nosilec: *Festival za tretje življenjsko obdobje*

Moderator: *Milan Pavliha, profesor pedagogike, član programskega sveta Festivala za tretje življenjsko obdobje*

Sodelujoči v panelu:

Aleš Kenda, univ. dipl. ekon., sekretar na Ministrstvu za solidarno prihodnost;

Darinka Klemenc, dipl. m. s., članica Srebrne niti;

Akad. prof. dr. Marko Snoj, znanstv. sv. Instituta za slov. jezik Frana Ramovša ZRC SAZU;

Miranda Vrh, univ. dipl. soc. del., predstavnica Socialne zbornice Slovenije;

Monika Ažman, dipl. m. s., državna svetnica, predsednica Zbornice zdravstvene in babiške nege, članica;

UO Evropske federacije združenj medicinskih sester dr. Otto Gerdina, univ. dipl. sociolog, direktor Zavoda OPRO;

Nina Lenardič Purkat, univ. dipl. politol., vodja sektorja za človekove pravice na Ministrstvu za zunanje in evropske zadeve.

Vsebina članka

Okrogla miza Za spoštljivo nagovarjanje starejših – Stroka naj se približa ljudem je na 22. Festivalu za tretje življenjsko obdobje že četrtrič namenila posebno pozornost spoštljivemu, dostojnemu, etičnemu in moralnemu sporazumevanju.

»Pri nagovarjanju starejših se mnogokrat odloča, ne da bi starejše povprašali za njihove želje, mnenje in potrebe« (Varuh človekovih pravic za l. 2022).

Omizje je bila odprta razprava o nagovarjanju starejših in skozi ta pogled refleksija odnosa družbe do starejših, tudi v luči starizma (staromrznštva). Razprava nikakor ni bila le črkarska pravda!

Ministrska konferenca Ekonomske komisije Združenih narodov za Evropo v Rimu 16. in 17. junija 2022 je potrdila, da družbe še vedno niso kos sovražnemu govoru, kamor sodi tudi uporaba klišejskih izrazov o ‚starih‘. Izjava obsoja starizme in vse oblike diskriminacije.

Na omizju in v avditoriju je bil govor o spoštovanju in spoštljivem poimenovanju starejših, kot si sami želimo in predstavljamo. Starejši najbolje vemo, kako se v družbi dobro počutimo, kaj si želimo – med drugim želimo še vedno prispevati k izboljševanju kakovosti življenja vseh in medgeneracijskega sodelovanja. Dialog s skupnostjo, kot smo poimenovali okroglo mizo leta 2019, zahteva širšo in poglobljeno razpravo z različnimi deležniki. Tudi tokrat je bil poudarek v spoštljivem nagovarjanju starejših in v iskanju širšega soglasja, povezanega s strokovno in splošno terminologijo na tem področju. Posebna pozornost velja skrbni uporabi terminologije in z njo povezanega izrazja, da ne bi bil jezik, ki ga uporabljamo pri opisu starejših, žaljiv.

Sodelujoči v panelu so predstavili svoje poglede, izhodišča in stališča pri uporabi besed, ki se nanašajo na poimenovanje starosti, staranja in starejših.

Aleš Kenda

Čeprav sem isti človek kot pred dvajsetimi leti, ko sem bil prvič na Festivalu, bom isti človek tudi čez 20 let, ko bom znova na Festivalu, a je nevarnost, da bodo ljudje name tedaj gledali kot na drugega človeka. Kot na starega, starostnika, v katerem bodo videli predvsem bolezen, počasnost in betežnost.

Želim si, da bi ljudje, tudi ko bomo dopolnili 70 ali 80 let, v nas videli običajne ljudi, ki so prispevali k tej družbi v preteklosti in ji še vedno veliko prispevajo. Če ne želimo, da bi svojo starost preživljali v negativno nastrojenem okolju, se moramo proti temu boriti in povedati, kaj nam je všeč in kaj ne. Ravno poimenovanje starejših predstavlja pomemben kamenček v mozaiku spoštljivega gledanja na starejše in starost.

Besede, kot so star, starostnik, varovanec itd., imajo negativen prizvok, ki asociira na pozabljenost, bolezen, betežnost itd., z drugimi besedami nekoristnost. To je pogled na starejše, ki starejših ljudi ne vidi v vsej njihovi širini. Tudi ko si starejši, občutiš dobroto, krivice, uživaš v stiku z naravo, ljudmi, imaš možnost osebne rasti itd. Tisti, ki starejše poimenuje kot starostnike, med sebe in starejše postavi zid, kjer je sam na eni strani, stari, starci in starostniki pa na drugi. Takšen človek sebe uvršča v višji red.

Želel bi si, da bi prej kot čez 20 let postal pogled na starejše drugačen, kot je danes. Pri tem pa niso v ospredju zgolj besede. V ospredju je nekaj več. Beseda namreč ni zgolj kombinacija črk, beseda je nekaj bolj subtilnega, ima globok pomen. Z besedo lahko človeka ubiješ, lahko pa nekdo prav z njo pridobi voljo do življenja.

Darinka Klemenc

Spoštljivo nagovarjanje, ogovarjanje, poimenovanje starejših oseb pomeni predvsem **odnos** do te populacije, njeno **spoštovanje, upoštevanje generacije kot enakovrednega dela prebivalstva**. Ta razvejana starostna skupina predstavlja skoraj tretjino prebivalstva v državi. Obratno pa neprimerno ogovarjanje, zlasti z izrazi, ki jih ne želijo slišati, ki jih motijo, ranijo, se ob njih počutijo nesprejete, ponižane, lahko pomenijo tipično obliko starizma, staromrzništva, ageizma (angl.), ki se, kot je videti, zlasti v t. i. razviti v družbi, povečuje.

Poimenovanje, nagovarjanje, ogovarjanje starejših. S ciljem preprečevanja starizma in diskriminacije starejših ter v želji po izkazovanju spoštovanja starejši populaciji smo sodelujoči na okrogli mizi že drugo leto v javnost poslali nedvoumno sporočilo: **poimenujmo starejše, kot si sami želijo**, naj se tudi javnost, stroka in znanost prilagajajo njim in ne obratno. Zdaj obstaja zahteva, da želijo biti starejši naslovljeni kot **STAREJŠI** in nič drugače. Odpadejo torej izrazi, kot so starostniki, stari, ostareli, starci, oskrbovanci, seniorji ..., kjer je edino merilo kronološka starost. Po njihovem mnenju so to neprimerni, žaljivi izrazi, ki jih (za)bolijo, jim povzročajo nelagodje, se počutijo ponižani. Tudi izraz upokojenci velikokrat ni primeren, saj označuje ekonomsko in ne starostno kategorijo.

Izbiranje pravih poimenovanj pomeni tudi redefiniranje pojma starost, ki se v naši družbi spreminja tudi zaradi dolgoživosti družbe, treba je slediti tudi družbenim spremembam, ki temeljijo na spremembah vrednot: osebnih, poklicnih, družinskih, družbenih ... Pri želji po ‚prijaznem‘ poimenovanju starejših pa ni v ospredju le njihovo naslavljanje v ožjem smislu. V tem je zaobjet širši vidik odnosa družbe do starejših, iskanje medgeneracijskega soglasja, sožitja, spoštljivega ali vsaj uvidevnega sobivanja med generacijami. To je vaja iz umetnosti poslušanja (in slišanja) starejših, da postanemo zrelejši, opolnomočeni in zadovoljni v turbulentnem svetu. Tukaj štejejo tudi empatija, pomoč, sočutje, vživljanje v sočloveka, v njegovo intimno sfero, samopodobo, želje in hrepenenje. Nič od tega ni odvisno od enotne matične številke (EMŠO). To je le neizogibno sožitje med ljudmi.

V zanimivih diskusijah, povezanih s poimenovanjem starejših, se več let krešejo mnenja in drugačno razumevanje želja starejših s strani socialne in/ali sociološke stroke nasproti vsem drugim deležnikom. Besedna zveza ‚star človek‘ številne zabolj vsakič, ko jo slišijo, pravijo. Izgovori, da se ta terminologija uporablja v strokovnih člankih in drugih oblikah strokovne komunikacije, pri raziskovalnem delu, so težko sprejemljivi, če se ne upoštevajo želje ljudi, ki jih besede naslavlja. Tako jih lahko tudi ranijo. Trditev, da se sicer v ‚neposredni komunikaciji preverja‘, kako želijo biti starejši poimenovani, težko obvelja. Kdaj in kako se lahko preverja, ko je treba v trenutku nekoga ogovoriti? Potem, ko je že nagovorjen?

Zatorej, srečno in pogumno naprej; vsak dan znova je vredno opozarjati na te zadeve. Tudi zaradi dostojanstva in dobrega počutja sleherne starejše osebe, kar je odvisno tudi od prijaznega poimenovanja.

Marko Snoj

Temeljno filozofsko vprašanje je, kdo ali kaj smo. Eno temeljnih jezikoslovnih vprašanj je, kako nekaj poimenovati.

Smu ljudje: bitja vrste *Homo sapiens*. A to je premalo. Sedem milijard nas je. Vsak od nas je član raznih podskupin, za katere obstajajo poimenovanja. Smo člani neke jezikovne skupnosti, pri nas torej večinoma slovenske, smo člani državne ali naddržavne skupnosti, torej smo državljani Slovenije in državljani Evropske unije, lahko smo belci, črnci, Indijanci, lahko smo kristjani, muslimani, agnostiki ali ateisti, lahko smo privrženci ene od strank, lahko smo apolitični itd. Od vseh delitev, ki ljudi deli na manjše skupine, pa izstopata dve zares naravni, se pravi neodvisni od človekovih umetnih posegov. To sta razlikovanje po spolu in starosti. Zakaj sta ti delitvi najpomembnejši? Ker sta pogojeni evolucijsko in sta povezani z nadaljevanjem vrste. Ko človek zagleda drugega človeka, nezavedno najprej ugotovi njegov spol in oceni starost, saj se bo le tako evolucijsko obnašal v smeri, ki zagotavlja ohranitev vrste. A o tem ne bom razpredal. Zanimajo nas predvsem poimenovanja. Medtem ko skorajda ni sporno, da se ljudje delimo na ženske in moške in da so najmlajši med nami dojenčki, potem otroci, mladostniki in odrasli, pa je vprašanje, kaj smo sami. Festival nosi v imenu evfemistično besedno zvezo za tretje življenjsko obdobje. A z evfemizmi ne pridemo daleč: težko bomo tvorili pridevnike in večbesedna zveza je sploh nerodna. Bobu je treba reči bob. Kaj torej smo? Mislim, da smo se odločili, da smo starejši. Ta beseda je nastala z izpustom jedra ljudje, občani ali česa drugega. Ni pomembno. Če je dežurni zdravnik lahko preprosto dežurni in če je dežurna zdravnica preprosto dežurna, smo

tudi sami lahko preprosto starejši. In če so nekje samo ženske, so starejše. Edninski obliki imenujemo starejša za žensko in starejši za moškega.

Ali imamo starejši pravico vplivati na to, kako se o nas izražajo mlajši? Da, vsekakor. Naša družba je na takšni stopnji razvoja, da si ogrožene ali šikanirane družbene skupine same izberejo besede, s katerimi jih drugi morajo naslavljeni.

Najprej opredelimo, kaj je šikanirana družbena skupina. To je družbena skupina s skupnimi lastnostmi, ki pri drugih družbenih skupinah generirajo slabšalne izraze. Marsikdo bo kakšnemu starejšemu rekel dedec, starejši pa baba, a to še ni najhuje. Tujka bumer se je pri nas dobro uveljavila, slišati pa je tudi ad hoc izraze, npr. tam eden tik pred penzionom.

Ali je danes sprejemljivo, da bi istospolno usmerjenim rekli tako, kot jim reče preprosto ljudstvo? Ne. Govoriti smemo le o gejih in lezbijkah, ker se je skupnost gejev in lezbijk odločila tako. Enako velja za starejše. Sami smo izjavili, da ne bomo ne dedci ne babe ne starci ne starostniki ne bumerji ne stari ljudje ipd., temveč da bomo preprosto starejši. Ker živimo v družbi, ki si prizadeva za standard, da samo da pomeni ‚da‘, so vse druge družbene skupine dolžne spoštovati voljo nas, ki smo v množici izrazov izbrali tistega, ki nam ustreza.

Miranda Vrh

Kot odgovor na izziv poimenovanja okrogle mize Stroka naj se približa ljudem bom spregovorila o kulturi usklajenih odnosov v Domu starejših občanov Ilirska Bistrica (v nadaljevanju DSO).

Temeljni cilj vsakega socialnega varstvenega zavoda, ki skrbi za ljudi in njihove potrebe, je zadovoljstvo uporabnikov. Slednje je moč doseči predvsem z dobrimi medsebojnimi odnosi ter s kakovostjo opravljenih storitev. Pri dobrih medsebojnih odnosih je v ospredju vzpostavitev zaupanja ter spoštljiva komunikacija, ki vključuje prijaznost, iskrenost, empatijo in človeško toplino. V DSO smo se vključili v mednarodni projekt KULTURA USKLAJENIH ODNOSOV (v nadaljevanju KUO). Izobraževanje in usposabljanje za ta projekt v Sloveniji že vrsto let zelo uspešno izvaja podjetje FIRIS IMPERL, d. o. o.

Cilj programa KUO je odpraviti rutinski pristop po principu bolnišnične obravnave ter v domu ustvariti novo kulturo, ki v ospredje postavlja stanovalca kot posameznika. Stanovalec je slišan, razumljen in sodeluje pri organizaciji življenja v domu. Samostojno odloča o posameznih storitvah ter v procesih nege in oskrbe sodeluje v skladu z individualnimi zmožnostmi. KUO temelji na oblikovanju manjših bivalnih enot, stalnih avtonomnih delovnih ekipah

zaposlenih ter na individualizaciji bivalnega okolja. Prioriteta so dobri medsebojni odnosi, dobro počutje in čim višja kakovost življenja.

DSO se je v projekt KUO vključil leta 2014, po realizaciji obsežnih sprememb in več nadgradnjah modela pa je v letu 2023 prejel BRONASTO PRIZNANJE in prestižen naziv Dom usklajenih odnosov, ki mu ga je potrdila Certifikacijska ustanova Qsocial, upravljanje kakovosti, d. o. o.

Implementacija sprememb se je v DSO Il. Bistrica realizirala na več ravneh. Oblikovana je bila enotna vizija doma kot osnovna vrednota, ki jo morajo ponotranjiti vsi zaposleni. Imenuje se OHRANITEV DOSTOJANSTVA IN DOBRO POČUTJE STANOVALCEV.

Monika Ažman

Beseda rani, beseda zdravi. Medicinske sestre in babice (obeh spolov in vseh izobrazbenih ravni) smo najštevilčnejša poklicna skupina v zdravstvu. Z ljudmi, zdravimi in/ali bolnimi, tudi umirajočimi, preživljamo dneve in noči, praznike in nedelje, 24 ur na dan in sedem dni v tednu, 365 dni v letu ... Zaradi narave svojega dela smo bolniku najbližje. Poleg strokovnih znanj in kliničnih veščin smo pri svojem delu močno zavezane kodeksom poklicne etike tako medicinske sestre kot babice. Pri odnosu z bolnikom se običajno najprej vzpostavi stik, sledi vzdrževanje odnosa in velikokrat tudi zaključek tega, ko je zdravstvena obravnava zaključena. Za te veščine je treba imeti dovolj znanj in občutka, treba je znati ljudi opazovati in se prilagajati različnim situacijam. Nekatere so pri našem delu zelo težke. Brez komunikacijskih veščin, začevši z nagovarjanjem, poimenovanjem, ogovarjanjem bolnika, stanovalca, uporabnika s pravimi besedami, ki lahko zarežejo, ranijo ali zacelijo, zdravijo – že v prvih minutah srečanja s sočlovekom ne gre. Od pozdrava naprej. In poimenovanja določenih skupin, recimo starejših, o čemer se govori na okrogli mizi, ki sem se je kot predsednica stanovske organizacije Zbornice – Zveze z veseljem udeležila. Danes je vpliv družbe in njenih vrednot večji, kot je mogoče zapisati v katerikoli kodeks, tudi poklicni. Večkrat smo priča starizmu, staromrzništvu, ki se kaže tudi v neustreznem naslavljanju, poimenovanju starejših (uporaba pomanjševalnic, neprimernih opazk, šikaniranje, verbalno nasilje, tikanje ...). Pri poimenovanju starejše populacije uporabljamo, tudi v zdravstveni negi, več izrazov, na primer stanovalec, uporabnik, klient, varovanec ... V bistvu smo vsi ljudje – z imenom in priimkom, celosten ‚paket‘ s svojimi željami, pričakovanji, hrepenenji ... In z raznolikimi potrebami: telesnimi, psihičnimi, socialnimi, duhovnimi, res pa je, da so lahko te včasih tudi nerealne ...

Zdravstvena nega predstavlja eno strokovnih področij, kjer izvajalci pogosto vstopamo v odnose s starejšimi, saj se potrebe starejših izražajo pogosteje kot pri drugih starostnih skupinah. Smo profesionalci, ki bi te potrebe morali med prvimi znati prepoznavati in se nanje z ustreznim znanjem, izkušnjami, presojo tudi odzivati. Besede, pogovori, poslušanje zgodb (kot eden pomembnih elementov etike skrbi) so področja, ki lahko ogovorjenega človeka na nepravi način najgloblje ranijo. Po drugi strani pa lahko primerne, sočutne besede vlivajo (novo) upanje, bodrijo, ustvarjajo zaupanje in pomenijo varnost ... To je spoštljivo, odnosno sožitje s sočlovekom, ki je, posebej v stanju bolezni, osamljenosti, rehabilitacije, pa tudi umiranja, lahko neprecenljivo.

Ne moremo spregledati, da so bolniki kot najšibkejši člani v zdravstveni hierarhiji tudi najmanj slišani, večkrat šikanirani, diskriminirani, celo predmet neokusnih šal, tudi zaradi starosti. Kot da ima EMŠO ključno vlogo, kaj in koliko se bomo z bolnikom sploh še ukvarjali, kakšne kakovosti umetne materiale mu bomo vgradili v telo, ali ga bomo oživljali ali ne ... V luči terminologije želim poudariti, da se vse začne in zaključi pri spoštljivem nagovarjanju, naslavljanju z imenom in priimkom, z gospodom ali gospo, z vikanjem in ne tikanjem – ob določeni starosti (po zakonu je človek zase v zdravstveni obravnavi odgovoren, ko dopolni 15 let). In s pravimi izrazi, torej, ljudje so starejši, stareše osebe in ne stari, starci, starostniki, seniorji, ostareli ... Besede morajo biti izgovorjene/napisane dovolj razločno, glasno, s pravim in spoštljivim tonom. Tudi v zdravstveni in babiški negi jim v zadnjem času posvečamo še več pozornosti kot včasih.

Otto Gerdina

Način, kako se pogovarjamo o starih ljudeh, ne le oblikuje naše dojemanje, temveč tudi vpliva na oblikovanje politik in zakonodaje, ki urejajo njihovo oskrbo, ter na izkušnje samih starih ljudi. S stališča sociologije je razpravo o načinu naslavljanja starih ljudi treba nujno postaviti v širši družbenopolitični kontekst in se vprašati, kakšne so lahko implikacije uporabe izraza starejši ljudje, ki naj bi bila primernejša od oznake stari ljudje. Zdi se, da je izraz starejši ljudje privlačen predvsem za mlade stare ljudi, ki si prizadevajo, da bi še dolgo ostali povezani s starostno identiteto, ki so jo imeli v srednjih letih. To zmanjšuje možnost za identifikacijo s starostjo in z drugimi starimi ljudmi ter je voda na mlin visoko komercializiranemu kompleksu boja proti starosti. Oznaka starejši ljudje naj bi poudarjala izbiro, avtonomijo, samoizražanje in porabo ter hkrati izključevala ostarelost. Stari ljudje, ki potrebujejo pomoč in se spoprijemajo z zmanjšano avtonomijo, so izključeni iz na novo vzpostavljene skupine starejših ljudi. Šele s to izključitvijo se lahko oznaka starejši ljudje poveže s pozitivnimi podobami.

Uporaba izraza starejši ljudje v poznejših letih življenja ustvarja razkol, kjer se negativna konotacija starosti ohranja kot ojačevalnik kulturnih vrednot, povezanih z izrazom starejši ljudje. Te vrednote temeljijo na izbiri, avtonomiji, samoizražanju in užitku, povezani pa so z večanjem potrošnje in razlikovanjem življenjskega sloga. Izraz starejši ljudje je torej prijaznejši zaradi izključitve pozne starosti iz lastnega imaginarija. Vendar pa ta sprememba ne odpravlja negativnih stereotipov o starosti, temveč jih preprosto prenese na poznejša leta ter poveča razliko med uspešnimi starejšimi ljudmi in neuspešnimi starimi ljudmi. Ločevanje med mladimi starimi in starimi starimi ljudmi ima lahko realne politične posledice. Izraz starejši ljudje starost približuje srednjim letom, kar odpira potencialno tveganje za odpravo številnih obstoječih oblik zaščite starih ljudi. Ko enkrat sprejmemo, da so starejši ljudje aktivni in sposobni za delo, je le še vprašanje časa, preden se pojavi vprašanje, zakaj bi bili obravnavani drugače kot na primer ljudje v srednjih letih, ki nimajo s starostjo zagotovljenih pravic, kot je pravica do pokojnine.

Nina Lenardič Purkat

Za spoštljivo nagovarjanje starejših se zavzemajo tudi države, organizacije in drugi deležniki v mednarodni skupnosti. Razvoj samega nagovarjanja starejših je razviden tudi iz dokumentov Organizacije združenih narodov (OZN) in drugih organizacij pri samem pojmovanju 1. oktobra kot Mednarodnega dneva starejših.

Slovenija si že več kot desetletje prizadeva za več pozornosti človekovim pravicam starejših in zaščiti starejših na globalni ravni. Pri tem je med vodilnimi državami na področju obravnave starejših v mednarodni skupnosti in aktivno prispeva k usmerjanju razprave o človekovih pravicah starejših v okviru razprav v OZN in tudi drugod. Slovenija je aktivna v Odprti delovni skupini za staranje, ki vsako leto zaseda v New Yorku. V Ženevi pa se Slovenija osredotoča na obravnavo določenih tem pravic starejših, ki potrebujejo posebno pozornost. Z Argentino v Ženevi vodi skupino držav prijateljic človekovih pravic starejših, prav tako je članica sorodne skupine prijateljev v New Yorku.

Slovenija je pazljiva glede omembe starejših v pogajanjih in pripravi osnutkov resolucij ter drugih dokumentov na mednarodni ravni. Pri tem si prizadeva za dosledno uporabo izrazov, ki ne vsebujejo (niti posredno) stereotipov in predsodkov o starejših. Leta 2021 je Slovenija v okviru Sveta OZN za človekove pravice z Argentino in Brazilijo prvič vložila resolucijo na temo pravic starejših, ki se v nasprotju s prejšnjimi resolucijami osredotoča na promocijo razprave o pravicah starejših na eno vsebinskih vprašanj, in sicer na vprašanje starizma in

diskriminacije na podlagi starosti. Pravilni rabi terminologije veliko pozornost posveča tudi neodvisna izvedenka za uživanje vseh človekovih pravic starejših Claudia Mahler.

V letu 2023 obeležujemo 75. obletnico Splošne deklaracije človekovih pravic. Tej obletnici je posvečen tudi letošnji mednarodni dan starejših, in sicer s poudarkom na medgeneracijski solidarnosti.

Moderator Milan Pavliha

Izrazje je najbolj veren odraz predsodkov o starosti in staranju pri nas ter odrivanju starejših na rob družbe. Dolgoživost starejših generacij lahko bolje izkoristimo v dobro njih in mlajših generacij, ki bodo nekoč tudi stare. Morda spet premislimo, kako na novo opredeliti pojem starega, katerega meja je zdaj 65 let. Kako uporabljati in prevajati nekatere v svetu in pri nas uporabljene termine: starejši, starejša oseba, ostareli, starajoči, star, starec, starostnik, upokojenec ... Znanost (stroke) bi se morale približati ena drugi pri pojasnjevanju in opredeljevanju izrazja o starosti in staranju.

Kot pri vseh ‚izmih‘ je v jedru staromrzništva stereotipnost – domneva, da so vsi člani skupine enaki. Zato ljudje menijo, da so vsi stanovalci domov za starejše istih let – stari, čeprav njihova starost lahko sega od 50 do 100 let. Staromrzništvo ločuje in zmanjšuje naše možnosti. Treba bo zajeti dih in postopoma izrivati diskriminatorne strukture in zmotna prepričanja, ki hočejo oblikovati naše staranje. Vse dotlej nas bo staromrzništvo podžigalo, ropalo družbo ogromnega bogastva znanja, izkušenj in modrosti s podtikanjem, da je daljše, bolj zdravo življenje težava in breme namesto pomemben dosežek, bogat priložnosti, ki jih prinaša.

Nihče se ne želi opisati kot ostareli, beseda starostnik pa namiguje na betežnost. Beseda starostnik se pogosto pojavlja v medijih (kot npr. Domovi za starostnike namesto za starejše). Tudi beseda star nima več žlahtnega pomena v slovenščini. Žlahtno je zvenela v antiki, ko je bila povezana s pojmom modrost in izkušnje, danes pa jo povezujemo z betežnostjo, počasnostjo in nerganjem. Termin star se čedalje bolj širi v konceptih socialnega dela in v sociologiji. Starostnik zveni tuje, daje misliti, da si zaslužimo priznanje zaradi starosti. Številni dejavni starejši si zavestno prizadevamo polepšati dan. Besede ‚za to sem prestar‘ smo izbrisali iz svojega besednjaka. Besede star ne uporabljamo, nadomestili smo jo z besedo starejši ali z besedami svoje neupokojitvene dejavnosti (npr. prostovoljni gasilec).

Pisateljica Ashton Applewhite (ki so jo v ZDA razglasili za najboljšo poznavalko staromrznštva; v slovenščini je leta 2017 izšla njena knjiga *Lepota let – Manifest proti starizmu*) trdi, da starih ljudi ni, da so le starejši. Beseda *starejši* je zanjo edini nesporni izraz za opis starejših. Nedvoumen je in nevtralen glede na vrednote, poleg tega poudarja, da je starost kontinuum. Ni ločnice star/mlad. Beseda *starejši* je most, saj se vedno najde nekdo, ki je od tebe starejši ali mlajši. Beseda *starejši* te ne opredeljuje z leti, ki jih nosiš na grbi, ampak te postavlja na neopredeljeno mesto v družbi. Šele ko je tako, te nihče na planetu ne pomladi.

Tudi slovenski psiholog Vid Pečjak (v svoji knjigi *Psihologija staranja*) in slovenska andragoginja Ana Krajnc (v svoji knjigi *Starejši se učimo*) uporabljata termin *starejši*. Pečjaku je termin *starejši* blizu zaradi dinamike in velikih individualnih razlik vedno daljšega generacijskega obdobja. O staranju je Vid Pečjak razmišljal, da ni toliko pomembna starost, temveč je pomembnejše, kako si star. Kronološka starost je čedalje bolj nezanesljivo merilo skoraj vsega o človeku. Strokovnjaki, ki delajo s starejšimi in zanje, bi se morali bolj potruditi razumeti potrebe starejših, nam prisluhniti in se nehati pokroviteljsko vesti do nas.

Zaključki okrogle mize

V strokovni razpravi na 22. Festivalu za tretje življenjsko obdobje smo sodelujoči na okrogli mizi podali razmislek znanosti/strokam, medijem in javnosti:

- Pri predajanju znanja in prispevanju vseh k družbi je ključnega pomena medgeneracijsko sodelovanje in medsebojno spoštovanje, pri čemer v izogib starizmu pomembno prispeva tudi pravilna raba terminologije. Samo tako lahko kot družba skupaj rastemo in napredujemo.
- Izrazje je najbolj veren odraz predsodkov o starosti in staranju ter odhranjanju starejših na rob družbe.
- Upreti se je treba danes tudi porastu diskriminacije starejših s popravljanjem njihove javne podobe s sprejemljivejšim izrazjem o staranju in starosti.
- Odločili smo se, da bomo *starejši*. Beseda *starejši* je spoštljiva in ni žaljiva, je primerna današnjemu času, zato jo priporočamo. Razširimo jo po vseh kanalih, naj jo uporabljajo vsi, ki javno govorijo.
- Zbližati je treba različne stroke na področju izrazov o staranju.
- Starejše zajemajo vse stroke, ne le ena ali dve.

- O besedah o starejših in ne brez starejših.
- Stroka naj ne bo daleč od ljudi, temveč naj išče pot, da se jim čim bolj približa.

Zaključna misel

Nič o starejših brez starejših. O zadovoljevanju potreb starejših naj odločajo starejši. Ti najbolj vedo, kaj potrebujejo.

Prispevek uredil in pripravil
Milan Pavliha, prof. ped.

KULTURA IN UMETNOST ZA AKTIVNO MODROST

Nosilec: *Univerza v Ljubljani, Modra fakulteta*

Moderatorica: *Nives Ličen, Univerza v Ljubljani, Modra fakulteta*

Sodelujoči v panelu:

Katja Mahnič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta;

Maja Šuštaršič, Muzej za arhitekturo in oblikovanje;

Jože Gričar, Univerza v Mariboru;

Tatjana Plevnik, pisateljica;

Slavko Pregl, pisatelj;

Nataša Bucik, Ministrstvo za kulturo RS.

Umetnost in kulturne dejavnosti napolnjujejo življenje. Raziskave ugotavljajo, da tako ustvarjanje in poustvarjanje kot spremljanje umetnosti prispevajo k oblikovanju blagostanja v poznejših letih, zato spodbujamo širjenje že obstoječih možnosti kulturnega in umetniškega udejstvovanja ter razvoj novih možnosti za starejše ljudi v različnih obdobjih starosti (npr. starejši nad 55 let, starejši nad 75 let in starejši nad 95 let). Proces staranja ni le proces upadanja, temveč je (tudi) proces razvoja aktivne modrosti. Staranje je obdobje oblikovanja poglobljenega pogleda na življenje. Na okrogli mizi je bilo poudarjeno, da imajo kulturne dejavnosti moč povezovanja med ljudmi, generacijami, organizacijami in skupnostmi. Udeleženci okrogle mize so osvetlili vlogo kulture in umetnosti iz zornega kota različnih znanstvenih in umetniških področij.

Katja Mahnič je v prispevku **Muzeji in galerije za aktivno modrost** opisala delovanje na področju muzeologije. Kot umetnostna zgodovinarica, ki se raziskovalno in pedagoško ukvarja s področjem muzeologije, je začela nov projekt razvoja študijskega programa za starejše v okviru Modre fakultete na Univerzi v Ljubljani. Glavna tema so muzeji oz. muzejske razstave. Vodilo pri snovanju programa je bilo, da bi izobraževanje sčasoma iz oblike, kjer ima vodilno vlogo učitelj (predavatelj, vodja po muzejskih razstavah), doseglo točko, ko bi udeleženci samostojno oblikovali in izvedli vodstvo po izbrani razstavi, pri čemer bi izhajali iz svojega strokovnega ali interesnega področja.

Zamisel temelji na razumevanju muzejskih predmetov, ne glede na to, ali so to umetniška dela, predmeti za vsakdanjo uporabo, prirodoslovni eksponati ali objekti, ki so nosilci najrazličnejših informacij oz. so temelj védnosti. Ta je raznovrstna, povezana z različnimi znanstvenimi in strokovnimi področji. Povedano drugače: ni nujno, da se o slikah Leonarda da Vincija vedno pogovarjamo samo iz umetnostnozgodovinskega vidika. V njih je možno poudariti tudi vidike z drugih področij, npr. zgodovine inženirstva, tehnologije, tudi kemično sestavo pigmentov, ki jih je Leonardo uporabljal ... Bistveni vodili za oblikovanje programa v krožku sta kreativnost in aktivnost udeležencev, ključna pojma pa radovednost in izmenjava.

Maja Šuštaršič je predstavila izkušnje Muzeja za arhitekturo in oblikovanje (MAO), ki že vrsto let sodeluje z ustanovami v lokalnem okolju, ki delujejo za različne ciljne javnosti in starostne skupine.

Projekt **Muzej v skupnosti** so zasnovali s sodelovanjem in soustvarjanjem posameznikov in institucij v soselki Nove Fužine. Pokazati so želeli moč, ki jo ima skupnost, če se medgeneracijsko in medinstitucionalno poveže. Poleg tega so želeli omogočiti **dostopnost do muzejskih vsebin**, vključevanje ranljivih skupin in medgeneracijsko sodelovanje pri premagovanju družbenih izzivov. Z razstavo so prestopili meje muzeja, povezali javni prostor med sosesko in muzejem ter približali muzejske vsebine tudi obiskovalcem, ki muzeja sicer ne bi obiskali.

Razstavni projekt so snovali po načelu participativnega soustvarjanja. V parku, ki povezuje muzej s sosesko, so postavili naravno igrišče, podeste za druženje in skupnostni vrt. Ti prostori, ki ostajajo na voljo skupnosti, so nudili ogrodje za medgeneracijske dogodke, ustvarjalne delavnice, pogovore, javna branja in okrogle mize. V procesu soustvarjanja, dela, druženja in izmenjave znanj so predstavljali teme arhitekture in oblikovanja, se pogovarjali o tem, kaj dviguje kakovost življenja, ter vzpostavljali okolje, kjer lahko vsi udeleženci odprto mislijo, sprašujejo, preizkušajo ideje, eksperimentirajo in debatirajo.

V času projekta so se odpirale nove možnosti povezovanja in sodelovanja, zato bodo z njim prihodnje leto nadaljevali. V MAO verjamejo, da kompleksni družbeni izzivi zahtevajo angažma celotne družbe. Ustanove in posamezniki morajo delovati usklajeno, da lahko prispevajo k prihodnosti, kakršne si želimo. V muzeju si prizadevajo ustvarjati žive programe. Programe, ki povezujejo preteklost, sedanost in prihodnost in pri svojih dejavnostih vključujejo javnost, torej tudi starejše. Vključevanje različnih skupin, trajnostno delovanje, povezovanje različnih družbenih deležnikov in povezovanje z znanjem v skupnosti je ena ključnih agend transformacije muzejev v sodobne institucije.

Sodobni prijemi vključujejo tudi digitalizacijo. **Jože Gričar** je osvetlil temo **Digitalizacija za promocijo kulturne dediščine**. Za promoviranje kulturne dediščine je izrabljanje spleta pomembno, saj brez dodatnih stroškov omogoča posredovanje zbranih podatkov, če so na voljo v digitalni obliki. To prispeva k promoviranju turizma kot gospodarske dejavnosti. Priporočimo lahko izrabljanje portalov, na katerih so zbrani digitalizirani podatki določene vrste. V povezavi s **knjižnicami** v Sloveniji se kot veliki priložnosti kažeta portal **Obrazi slovenskih pokrajin** (uredništvo Mestna knjižnica Kranj) in portal **Kamra** (uredništvo Osrednja knjižnica Celje). Velja spodbujati uporabo tovrstnih portalov in vabiti starejše, da se aktivno vključujejo v objavljanje podatkov.

Podatki o kulturni dediščini so na voljo na spletnih straneh številnih organizacij. Dobro bi bilo, če bi bile spletne strani tudi v angleškem in morda še katerem jeziku, da bi bil mogoč dostop do podatkov osebam v drugih državah po svetu. Avtor je poudaril, da je na spletnih straneh dobrodejno navajati povezave tudi na druge podobne spletne strani, tako bo informativna vrednost spletne strani za uporabnika večja. Hkrati prispeva k boljši vidljivosti spletne strani pri iskalnikih, kot je na primer Google. Povezovanje spletnih strani ne povzroča dodatnih stroškov, je pa zelo uporabno, zahteva nekaj dela in malo dobre volje. Digitalizacija omogoča e-sodelovanje zainteresiranih oseb. Primer takega e-sodelovanja je Omrežje e-seniorjev, katerega članice in člani so v petnajstih krajih po Sloveniji. E-senior je oseba, ki pogosto uporablja splet in e-storitve. Članstvo v omrežju ni povezano z obveznostmi ali članarino. Cilj sodelujočih je izmenjavanje dobrih praks in učenje od drugih. Priložnosti so v sodelovanju seniorjev s knjižnicami in muzeji. E-sodelovanje v Sloveniji je pogoj za e-sodelovanje z zainteresiranimi osebami v drugih državah.

O umetnosti iz zornega kota starejših ustvarjalcev sta spregovorila pisateljica **Tatjana Plevnik** in pisatelj **Slavko Pregl**.

Tatjana Plevnik je poudarila številne razsežnosti dobrih vplivov kreativnega pisanja, pri čemer je izhajala iz svoje izkušnje pisanja in poučevanja v delavnicah pisanja. **Kreativno pisanje** prispeva k dobremu počutju, pomaga najti smisel življenja in povezuje ljudi med seboj v vseh življenjskih obdobjih, pri starejših pa ima še poudarjeno preventivno zdravstveni učinek, ki omogoča enormen ekonomski prihranek (‘recept’ za kreativno delavnico je od desetkrat do tisočkrat manjši strošek kot cena zdravljenja). Kreativno pisanje je vaja v pozornosti in čuječnosti, zadovoljuje potrebo po izpovedovanju, spoštovanju, samorealizaciji.

Pisateljica je opisala svojo izkušnjo postopnega prehajanja iz službovanja v upokojitev, kar ji je omogočilo, da se je prilagodila tudi na novo področje udejstvovanja. Za pisanje fikcije se je usposabljala na delavnicah, spletu in z intenzivnim samoizobraževanjem, predvsem pa s praktičnim delovanjem. Že osem let vodi prostovoljno skupino Koprivarjeve čarovnice in druge delavnice. Vprašala se je: »Se je pisanja mogoče naučiti?« Za pisanje fikcije potrebuješ malo talenta, veliko spretnosti, trmastega vztrajanja in popolnega prezira do denarnih spodbud. Spretnosti si je mogoče pridobiti z učenjem in praktičnim delom. Najboljše učinke prikazujejo po spolu in starosti mešane skupine. Pisateljica zagovarja stališče, da je treba pisanje spodbujati povsod (zapisovanje misli omogoča razmislek, ki ga v sodobnem svetu majhnih zaslonov zmanjkuje).

Predispozicijo za pripovedovanje zgodb ima vsak, kot ima predispozicijo za jezik. Zgodbe so način, kako se individualna izkustva in pomeni, vzpostavljeni s kulturno tradicijo, prenašajo naprej. Z zgodbami se učimo pogleda v človekovo življenje z več perspektiv oseb in kritičnega sprejemanja družbene realnosti. Besede imajo moč in kreativno pisanje ima motivacijski, bivanjski, etični, terapevtski, pedagoški, politični, ekonomski pomen. Zato se sprašujemo, **zakaj ni v strukturah, namenjenih odraslim in starejšim, bolj razširjenih aktivnosti branja, pripovedovanja in pisanja zgodb.** Svoje razmišljanje je zaključila s primerom iz svojih delavnic kreativnega pisanja. Navodila vaje so bila, naj udeleženske delavnice združijo v eno poved tri na videz nepovezane besede, in sicer polž, podzavest in piknik. Starejša gospa, obremenjena z raznimi težkimi diagnozami in ne prav prijazno življenjsko usodo, je napisala: »Na samem vrhuncu piknika in vsem na očeh se je gospod politik nezavedno popraskal po svojem polžu.«

Slavko Pregl je povezoval branje starejših in mlajših ter poudaril gibanje Bralna značka. V svojih programih medgeneracijskega branja med drugim združuje radovednost mlajših in starejših ter oblikuje generacije bralk in bralcev za vse življenje. Ko človek vstopa v obdobje ‚aktivne modrosti‘ oziroma se mu približuje, je smiselno ohranjati vse, kar je počel dotlej, ter morda seže po tistem, za kar prej ni imel časa; tako prestopa v to obdobje niti ne bo opazil. Še posebej to velja za vsakršno dejavnost na področju kulture v najširšem smislu. Za odprte ljudi je možnosti za to neskončno. Dejal je, da se kot človek knjige najraje ukvarja z mladimi ljudmi in jih po najboljših močeh zarotniško navdušuje za branje. V državah sveta, ki jih odlikujeta razumen razvoj in najvišje blagostanje ljudi, je ‚poraba‘ knjig največja. Menil je, da si ni treba izmišljati novih oblik »izumljanja tople vode«, saj imamo kup dejavnosti, ki dobro delujejo in jim je treba za to nameniti ustrezna sredstva. Iz analognega sveta na številnih področjih vstopamo v digitalnega, ki naj bi čim več ljudem olajšal pot do intelektualnih dosežkov vseh generacij.

Sklenil je z mislijo: »Aktivna modrost po mojem mnenju pomeni dolžnost, da znanje in vednost, kar smo si z leti pridobili, modro uporabljamo povsod, kjer lahko prispevamo k boljši, strpni in solidarni družbi.«

Nataša Bucik je o pomenu kulture in umetnosti za starejše razmišljala pod naslovom **Kultura in umetnost za vse**. V skladu z deklaracijo o človekovih pravicah ter s številnimi drugimi mednarodnimi in domačimi dokumenti tudi v Sloveniji skrbimo za dostopnost kulture in umetnosti za vse. Kulturne ustanove ponujajo kakovostne kulturne vsebine in dejavnosti (predstave, razstave, knjige, koncerte, pogovore, delavnice ...) vsem generacijam, tudi starejšim. Različni projekti omogočajo dostopnost kulturnih vsebin in dejavnosti na različnih področjih kulture in umetnosti z vidika:

- sprejemanja in spoznavanja kulture (kot aktivni, razmišljujoči in kritični bralci, gledalci, udeleženci, obiskovalci kulturnih dogodkov),
- raziskovanja umetnosti (tako sodobne umetnosti kot kulturne dediščine),
- ustvarjalnosti (kot ustvarjalci različnih kulturnih dejavnosti).

Umetniška vsebina ali izkušnja, ki je ustrezno ponujena, spodbuja medsebojno razumevanje, razvoj čutne, spoznavne, čustvene in motivacijske strani osebnosti. Poleg umetniške izkušnje same (uživanja v lepem, spodbujanja domišljije in ustvarjalnosti) te vsebine odpirajo še druge nove izkušnje: ljudje ‚vstopijo‘ v svet, ki ga morda sami ne bi nikoli doživeli, vsebine ‚kličejo‘ po življenju v svet drugega (empatija) ter jih nagovarjajo k razmisleku o lastnih izkušnjah in občutjih (refleksija). Skozi umetnost svet spoznavamo in se tudi odzivamo z različnimi ‚jeziki‘: besedo, sliko, gibom, zvokom, ritmom ...

Mednarodne raziskave na področju zdravja in dobrega počutja (gl. metaanalizo raziskav Svetovne zdravstvene organizacije, 2019) kažejo, da ukvarjanje z umetnostjo in kulturo (ustvarjanje ali pa obiski kulturnih prireditelj/dejavnosti) ter vključevanje odraslih, še posebej starejših odraslih, v različne kulturne dejavnosti poleg razvoja različnih kompetenc pomembno prispeva h kakovosti njihovega bivanja ter tudi k boljšemu povezovanju različnih skupin (medgeneracijsko) v lokalni skupnosti pa tudi širše v družbi.

Nataša Bucik je poudarila nekaj dejavnosti. Portal Kulturni bazar omogoča načrtovanje kulturnih dejavnosti v vzgojno-izobraževalnih zavodih, medgeneracijskih, večgeneracijskih, mladinskih centrih ipd. Portal je uporaben vodnik za vse, ki jih kultura in umetnost zanimata ter iščejo zamisli za kulturno-umetniško udejstvovanje. V okviru Kulturnega bazara si v sodelovanju s kulturnimi ustanovami in Andragoškim centrom Slovenije prizadevajo tudi za boljše informiranje o kakovostni ponudbi kulturno-umetniških dejavnosti za

odrasle (tudi starejše odrasle). Na spletni strani Kulturnega bazarja je dostopna e-knjžica Kulturno-umetniške dejavnosti za odrasle, kjer je zbrana aktualna (pripravljeno v letu 2023) ponudba zelo različnih neformalnih oblik izobraževanj za odrasle, ki jih ponujajo kulturne ustanove na različnih področjih umetnosti. V ospredju teh kulturno-umetnostnih dejavnosti so druženje posameznikov ob ustvarjanju (ustvarjalne delavnice) s profesionalnimi umetniki oziroma ustvarjalci, pogovori o kakovostnih kulturnih vsebinah (filmih, predstavah, knjigah ...) in druge oblike druženja (vodeni ogledi razstav, kulturno-umetnostni vodeni sprehodi ...).

Nacionalna projekta, ki spodbujata k sodelovanju vse generacije, sta:

- Teden kulturne dediščine,
- Nacionalni mesec skupnega branja (NMSB).

Novost je vseslovenska akcija Pokloni čas, polepšaj dan.

Veliko kulturnih ustanov (knjižnice, muzeji, galerije, kino, kulturni domovi, gledališča) pripravlja projekte, ki nagovarjajo starejše. Poleg bogatega nabora dejavnosti, ki jih ponujajo splošne knjižnice, omenimo projekte, kot so Filmska srečanja ob kavi, Javni zavod Kinodvor; Modre urice, Umetnostna galerija Maribor; medgeneracijski abonma Gledališče ob petih, Slovensko mladinsko gledališče; Abonma Plus, SNG Drama; Alzheimer Cafe, Narodna galerija; Modreci, Plesni teater Ljubljana; Jata izkušenih ptic, Zavod Odprti predali. Številne kulturno-umetniške dejavnosti, ki so pripravljene za starejše, so pripravljene v sodelovanju z Univerzo za tretje življenjsko obdobje (npr. programi v dvanajstih muzejih za osebe nad 65 let). Zelo bogata in raznovrstna je tudi ponudba dejavnosti v ljubiteljskih kulturnih ustanovah (mreža 59 enot Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti po vsej Sloveniji).

Za dostopnost kulture in umetnosti ter dejavno vključevanje vseh generacij v različne kulturno-umetniške dejavnosti je ključno sodelovanje različnih deležnikov, ki si želijo prispevati h kakovostnemu, zdravemu in ustvarjalnemu življenjskemu slogu ter hkrati k blaginji družbe kot celote.

Po pogovoru z udeleženci v razpravi lahko povzamemo **pomembnejša sporočila okrogle mize**.

Zaradi izrazito pozitivnih učinkov kulturno-umetniških dejavnosti na blagostanje starejših (nad 55 let), kar je znano iz raziskav in iz izkušenj, naj bi vsi starejši imeli dostop do kulturno-umetniških dejavnosti. Ob že vzpostavljenih dobrih praksah naj bi se razvile še nove možnosti, ki bi sledile potrebam in interesom starejših

v različnih okoljih. Starejše je treba na različne načine ‚povabiti‘, animirati za sodelovanje v kulturno-umetniških dejavnostih.

Pomembno je sodelovanje kulturnih organizacij in lokalnega okolja, kot je na primer Muzej za oblikovanje in arhitekturo, ki sodeluje z različnimi organizacijami v okolju. Prav tako je pomembno sodelovanje razvojno-raziskovalnih organizacij pri vključevanju ljudi v razvoj socialnih inovacij. Starejši naj bi bili tudi s pomočjo kulturno-umetniških dejavnosti vključeni v premislek o trajnostnem življenju.

Med predlogi je bilo poudarjeno, da bi morali preiti od projektnega urejanja k sistemskemu. Med drugim naj bi bilo sistemsko urejeno postopno upokojevanje z načrtovanjem aktivnosti za obdobje po upokojitvi, med katerimi naj bi bile tudi kulturno-umetniške aktivnosti (različne vsebine in oblike).

V starosti prijaznih mestih in skupnostih bi morali razviti mrežo možnosti poleg že obstoječih organizacij (hiše blagostanja/dobrega počutja, skupnostni vrtovi, časovne banke, knjižnična dostavna služba, ‚digitalni kotički‘ z asistenco, virtualni kotički po zgledu Rendevertja ipd.), ki podpirajo in privabijo starejše ljudi v kulturno-umetniške dejavnosti, ki naj bi bile na voljo po simboličnih cenah ali brezplačno.

Prispevek pripravili
Nives Ličen in Urška Gruden.

STARANJE S POZITIVNIM PREDZNAKOM

Nosilec: *Ministrstvo za solidarno prihodnost*

Moderator: *Aleš Kenda, sekretar na Ministrstvu za solidarno prihodnost*

Sodelujoči v panelu:

Dejan Fabčič, zdravnik v Zdravstvenem domu Nova Gorica in paraolimpijec;

Jože Ramovš, antropolog in socialni delavec;

Ljudmila Urbanč, ekonomistka, upokojena profesorica računovodstva in ekonomije;

Milan Pavliha, profesor pedagogike, član programskega sveta Festivala za tretje življenjsko obdobje;

Miran Možina, psihiater in psihoterapevt, direktor ljubljanske podružnice Univerze Sigmunda Freuda z Dunaja;

Peter Gorjanc, gradbeni inženir, upokojeni direktor Zavoda za urbanizem;

Simon Maljevac, Minister za solidarno prihodnost.

Zrelost družbe se v pomembni meri odraža tudi v odnosu do njenih starejših članov. Nanje se lahko gleda kot na enakopravne člene družbe, na nosilce tradicij, vrednot in znanja, kot vez s preteklostjo, predvsem pa kot tiste, ki so s preteklimi generacijami pomagali graditi današnjo družbo.

Vendar v evropski kulturi besedi starost in staranje pogosto povezujemo z upadom, odvečnostjo, počitkom, odvisnostjo in boleznimi. Posamezniki pa na svoje staranje pogosto gledajo tudi skozi prizmo strahu, kaj se bo zgodilo, ko se ne bodo mogli več oskrbovati sami in ko bodo morali v dom za starejše.

Živimo torej v okolju, ki ga pogosto prevevajo negativni predsodki in stereotipi o starejših in starosti. Takšna prepričanja o upadu, boleznih in pozabljivosti v starosti gojimo v sebi tako mlajši kot starejši. Šele ko sami postanemo starejši ali ko začnemo spoznavati zanimive starejše ljudi, vidimo, da je lahko to obdobje zelo drugačno od globoko zasidranih negativnih prepričanj.

Ko se bolj seznanimo s procesom staranja ali pa s samo starostjo, začnemo dojemati, da je starost pravzaprav življenjsko obdobje, ki je enakovredno drugim obdobjem v življenju, veliko nam nudi in tudi nekaj vzame. Še več, človek v starosti lahko preseže vrsto psiholoških omejitev iz prejšnjih življenjskih obdobj in postane boljši in zadovoljnejši človek. Materialne stvari pridobivajo vse manjši pomen. Vse bolj ga izpolnjuje vznemirljivost vsakdanjega, npr. sprehod v naravi, poslušanje ptic, opazovanje oblakov, opazovanje otrok pri igri. Marsikdo se začne poglobljati vase, istočasno pa postaja mirnejši in modrejši. Postaja tolerantnejši do sebe in drugih.

Predvsem pa je naša starost nekaj, na kar lahko vplivamo. Vsa vlaganja v življenju se praviloma odražajo na naši bolj ali manj kakovostni starosti.

Namen okrogle mize je bil prispevati k preseganju globoko ponotranjena prepričanja o starosti, kot predvsem obdobju upada. Sodelujoči na okrogli mizi so predstavili svoje življenjske izkušnje in poglede na starost in pritrdili osnovni ideji okrogle mize, da je lahko starost nekaj čisto drugega, kot nam jo sugerira okolje in kot jo imamo upodobljeno v svojih predstavah. Dejavnost starejši, zlasti če čutijo poslanstvo in uživajo v svojem življenju, so bolj zdravi tako psihično kot fizično in živijo dlje.

Pomembna misel okrogle mize je bila tudi, naj na prihodnjih Festivalih za tretje življenjsko obdobje postanejo vsebine s pozitivnimi pogledi na staranje in starost stalnica.

V nadaljevanju predstavljam poudarke iz predstavitev udeležencev okrogle mize.

Mag. Miran Možina, psihiater in psihoterapevt, je opozoril, da staranje nima samo negativnega vidika, kot je počasno usihanje telesnih in umskih sposobnosti, temveč je obdobje, ko človek lahko prenese težišče doživljanja od jaza k sebstvu in modrosti. Posebej je opozoril na švedskega gerontologa Larsa Tornstama, ki je na podlagi dolgoletnih raziskav razvil teorijo gerotranscendence. Kdor najde stik s presežnim, lahko tudi v starejših letih osebnostno zori. Po oceni Tornstama je takšnih približno 20 odstotkov starejših. Gerotranscendentne starejše lahko prepoznamo po tem, da si vse manj prizadevajo za imeti in da najdejo vse več izpolnitve v preprostih vsakdanjih stvareh, da so vse bolj selektivni v tem, s kom se družijo in kaj počnejo, da so vse bolj altruistični, da imajo vse večjo potrebo po času, ko so na dober način lahko sami v kontemplaciji, meditaciji ali preprostem čuječnem zrenju, v sprejemajočem zavedanju sedanjega trenutka,

ter da smrt vse bolj sprejemajo kot naravni zaključek in se je zato vse manj bojijo.

Milan Pavliha, upokojeni profesor pedagogike, je poudaril, da starost ni samo upad, lahko je tudi druga pomlad. Ni dovolj, da starost le preživljamo, marveč mora življenje zmeraj imeti prihodnost, vrednost in pomen. Najpomembnejše je, da človek kljub morebitnim težavam ne izgubi volje do življenja in da poskuša prilagoditi svoja iskanja in pričakovanja. Zaupanje vase, samospoštovanje in zadovoljstvo s samim seboj je tudi v poznejših letih mogoče gojiti, ohranjati in celo izpopolnjevati. Milan Pavliha je navedel, da danski psiholog Claus Moller pri 81 letih niti približno ne razmišlja o upokojitvi. Ta meni, da po statistiki ljudje, ki vse življenje ogromno delajo, potem pa se upokojijo in ne počno ničesar, umrejo. Moller je razvil zanimivo filozofijo. Pravi, da ima človek, tako kot narava, štiri letne čase. Pomlad doživljaš v dvajsetih letih, poletje v tridesetih in štiridesetih, jesen nekje do šestdesetega leta, potem pa, ali se zgodi zima. Pri njem ni tako, ker se je odločil, da bo zimo preskočil in imel svojo novo, drugo pomlad. Lahko jo imaš, če si želiš, seveda. Po mnenju britanskih psihologov je za ljudi pozitivno, da ostanejo aktivni, tudi ko dosežejo upokojitveno starost. Tako uporabijo svoje znanje in sposobnosti in se naprej razvijajo. Dejavní starejši so bolj zdravi, sploh psihično, in živijo dlje.

Milan Pavliha skoraj v celoti ohranja svoj življenjski slog, kakršnega je imel pred upokojitvijo. Vse njegove ljubezni (družina, poklic, glasba, gore, pisanje, aktivno državljanstvo) še vedno trajajo.

Ljudmila Urbancl, upokojena profesorica. V njeni mladosti so vsi, tudi v šoli, učili, da je treba starejše spoštovati. Pod isto streho je živelo več generacij. Na starejše so gledali kot na nekaj lepega. Pri devetdesetih letih je najbolj zadovoljna v življenju. V domu starejših se je po kapi počasi postavila na noge in se začela učiti igrati klaviature tako, da sedaj nastopa v domskem ansamblu Bendu. Gospa Urbancl poudarja vrednost pedagoškega poklica. Njeni učenci (dijaki, ki jim je bila razredničarka) jo pogosto obiskujejo in sestavljajo socialno mrežo, saj gospa nima svojih otrok.

Gospa ima številne ideje. Tako je pred časom poletela s helikopterjem, prejšnjo sredo pa je s prijatelji iz Benda obiskala koncert Andrea Rieuja v Stožicah. Ima vrsto idej.

Simon Maljevac, minister, je odraščal v večgeneracijski družini, kar je zanj pomenilo srečo. S tem je veliko pridobil, saj se je spoprijemal z različnimi pogledi na življenje. Opaža, da smo kot družba starejše in vse, kar je povezano z njimi, odrinili v polje nevidnega. Toda starejšim in staranju je treba povrniti pozitiven predznak. S tem namenom je Ministrstvo za solidarno prihodnost nemudoma ob vzpostavitvi začelo oblikovati Zakon o dolgotrajni oskrbi s poudarkom življenja starejših v skupnosti ter drugimi ukrepi in politikami, ki dolgoživost družbe postavlja v njeno središče.

Peter Gorjanc, gradbeni inženir, star 85 let, živi v oskrbovanem stanovanju in je v tem času napisal že šest knjig. Vsako jutro se veseli novega dneva. Smisel svojega življenja je pisanje knjig. Na kakovost njegovega življenja vsekakor vpliva možnost izbire načina življenja in izbor ter koriščenje storitev, ki jih v določenem trenutku potrebuje. Gospod je aktiven pri različnih aktivnostih in dogodkih v mestni občini. Veseli se krepitve mreže ponudnikov in storitev.

Dejan Fabčič, zdravnik srednjih let, se je rodil s hudo okvaro nog. Bil je trikrat na paraolimpijskih igrah v treh različnih športih – v plavanju, kajaku in lokostrelstvu. Zaradi lastnega prepričanja, da okvara ni vzrok za zaostajanje za vrstniki, in s podporo staršev je premagoval ovire. Ni pomembna starost, ampak način življenja. Sam odločaš, kako živ si. Od vsakega posameznika je tudi odvisno, kako bo živel v starosti. Ne vzemite si aktivnega življenja v starosti.

Alen Sajtl z Inštituta Antona Trstenjaka je v imenu **Jožeta Ramovša** poudaril, da je sožitje v družbi, kjer je velik delež starejših, zahtevno in obenem obetavno. Odločilen vzgib za osebni razvoj ob staranju prebivalstva so tri gerontološka dejstva, in sicer:

- dejstvo, da živimo v materialni preskrbljenosti, ki je tudi osnovni vzrok za dolgo življenje;
- zorenje življenjskih izkušenj, ki jih je treba znati obdelati, da se integrirajo v smiselno celoto, zdravo dozori in da se iz tega rodi starostna modrost. Takšen človek je prijeten sebi in drugim ter mlajšim generacijam vliva živo upanje, da je življenje smiselno;
- zavestna krepitev svoje empatije ter notranjega miru in zaupanja je razvojna priložnost upokojske generacije v naši kulturi.

Vsa tri dejstva so torej celota: veselje nad materialno varnostjo nam omogoča, da svoje dobre in slabe življenjske izkušnje obdelamo v smeri starostne modrosti. Ko pa svoje izkušnje pregetemo v slasten kruh zase in za ljudi okrog sebe, smo si odprli pot za vrh življenjske sreče – sproščeno krepitev empatičnega sožitja med seboj in mlajšima generacijama.

Prispevek pripravil
Aleš Kenda.

POKOJNINSKI SISTEM VČERAJ, DANES, JUTRI

Nosilec: *Festival za tretje življenjsko obdobje*

Moderator: *Vlasta Nussdorfer, predsednica programskega sveta Festivala za tretje življenjsko obdobje*

Sodelujoči v panelu:

Aljoša Čeč, generalni sekretar v Sindikatu PERGAM;

Anja Kopač, strokovna direktorica Inštituta 1. maj;

Boris Majcen, raziskovalec na Inštitutu za ekonomske raziskave;

Igor Feketija, državni sekretar Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti;

Marijan Papež, direktor Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije;

Milan Brglez, poslanec v Evropskem parlamentu.

Ko je v ospredju pokojninski sistem skozi čas in nova POKOJNINSKA REFORMA, so odzivi ljudi zelo različni in odvisni predvsem od njihove starosti. Mladi, ki komaj vstopajo na trg dela, zgolj zamahnejo z roko in pravijo: »Kje je še to, mi tega ne bomo dočakali.« Kljub temu jih moramo nagovoriti, saj čas tudi zanje neusmiljeno mineva, nujno pa je tudi zaupanje v vplačevanje za starost ter vzgoja v solidarnosti. Srednja generacija vsaj zastrže z ušesi, a vseeno pripomni: »Oh, koliko bo še reform. Ta najbrž zame ne bo zadnja.« A vendar bi že morala misliti tudi na to. Tisti pred upokojitvijo pa vsemu intenzivno prisluhnejo, saj jim utegne prav reforma marsikaj spremeniti. Zanima jih predvsem, kdaj bo začela veljati in njene prehodne določbe. Tako je pri ljudeh pomembno predvsem, kdaj se bodo (lahko) upokojevali in kolikšna bo njihova pokojnina. Vse drugo ni v ospredju.

Popolnoma drugače je pri politiki; vsako reformo mora izpeljati čim prej po volitvah, da ji ljudje še ‚oprostijo‘ do naslednjih, če jih ne želi kar ‚izgubiti‘. Vsaka namreč zahteva svoj davek. Redke reforme pereče zadeve spreminjajo na bolje, vsaj ne za vse. Politika mora pri vseh reformah pogosto popuščati in včasih kakšno celo opustiti. Opozicija namreč brezkompromisno išče njihove napake in tudi politične točke. Tako pač je. Pokojninske reforme so pod ostrim drobnogledom marsikoga, ne le vsakokratne politike.

V Sloveniji imamo dokladni sistem, ki sloni na medgeneracijski solidarnosti. Veseli nas, da se v zadnjih letih lahko pohvalimo z rastjo zaposlenosti, kar predstavlja veliko vplačil v pokojninsko blagajno in manjšo težo za državni proračun. Pohvalimo se lahko tudi z višjimi pokojninami in najnižjo zagotovljeno vrednostjo 688 evrov. V naslednjem letu se bo dvignila na 700 evrov. Upokojitev je zato ta trenutek veliko lažja za ljudi z zelo nizkimi dohodki, saj se jim ta prehod skoraj ne pozna. Pokojnina bo zanje namreč skoraj enaka plači. Seveda pa ne smemo prezreti nespornega dejstva, da so minimalne še vedno pod pragom revščine in so zato njihovi prejemniki izpostavljeni številnim tveganjem, tudi iskanju humanitarne pomoči, kar je za ljudi v tretjem življenjskem obdobju zelo žalostno, pravzaprav tragično.

Drugače je pri ljudeh z višjimi dohodki v času zaposlitve, saj ti veliko lažje zaključijo redno delo in se upokojijo, običajno pa tudi lažje in dalj časa opravljajo nefizična dela. Vedno znova pa se pojavljajo tudi pobude za prejemanje celotne pokojnine in nadaljnje delo. Zadnji poskus je pred kratkim ponovno propadel. Še vedno pa veliko ljudi kljub izpolnjevanju pogojev za upokojitev dela in prejema 40 % pokojnine, kar številne zelo vabi in stimulira.

Kako vse te izzive ohraniti v dobro prihodnjih rodov, kakšna naj bodo usklajevanja pokojnin, kako pridobiti zaupanje v pokojninski sistem, kako ljudi ohraniti v dobri delovni kondiciji tudi po 60. letu, kako in kdaj prilagoditi delovne pogoje, kako na trg privabiti manjkajoče poklice, kako ljudi pravočasno izobraževati zanje in kaj s tujci? Koga bomo v prihodnosti še zlasti potrebovali?

Kako je v tujini in katere so dobre prakse, ki bi jih morali uveljaviti pri nas?

Na ta in druga vprašanja so odgovarjali gostje okrogle mize: Pokojninski sistem včeraj, danes, jutri. Najprej smo vse povprašali o tem, zakaj toliko reform in čemu bi pripisali največjo težo, smo se iz preteklih česa naučili, kako gledajo na demografske trende, smo pri reformiranju boljši kot v preteklosti in v čem?

Vsi so menili, da so reforme zelo pomembne, nihče pa ni izpustil nujnosti zdravstvene, o kateri že predolgo zgolj govorimo. Ta je za ljudi vseh starosti zelo pomembna, nujna in kot taka velik izziv vsem vladam, brez izjeme, tudi trenutni. Pomembno je, da se za reforme vzame čas, se poskuša doseči čim širši družbeni konsenz in da se vodi v intenzivnem socialnem dialogu. Reforme so pomembne za vse. Prav je, da dosežemo širši družbeni konsenz, ki presega posamezne partikularne interese posameznih družbenih skupin. Žalostno je, da nas k reformam prepogosto silijo zunanji dejavniki (npr. Evropska komisija) in ne lastno zavedanje o pomenu prilagajanja obstoječih sistemov socialne varnosti, da bodo ti v pogojih dolgožive družbe tudi v prihodnje zagotavljali

varno starost. Prav bi bilo, če bi k izzivom dolgožive družbe pristopili celovito in naslovili tako vprašanje zdravstva, pokojnin in tudi dolgotrajne oskrbe povezano, saj so to soodvisni sistemi, ki bodo v prihodnje najbolj pod pritiskom in za katere bo treba zagotoviti dodatna sredstva.

Drugo vprašanje je bilo namenjeno predstavniku resornega ministrstva, g. Feketiji, da bi v grobem razgrnil trende nove pokojninske reforme.

To je tudi storil. Poudaril je časovni okvir sprejemanja nove pokojninske zakonodaje, in sicer bodo pogajanja potekala od letošnjega septembra do sredine naslednjega leta, ko naj bi prenovljen zakon bil vložen v zakonodajni postopek in naj bi začel veljati 1. januarja 2025. Izhodišča za prenavo izhajajo iz sprejete Bele knjige o pokojninah iz leta 2016 in temeljijo na soglasno usklajenih izhodiščih socialnih partnerjev za prenavo pokojninskega sistema iz leta 2017. Feketija je poudaril, da si bodo prizadevali za doseg širšega družbenega soglasja in da bodo sprejete spremembe uvedene postopoma in bodo dovoljevale dovolj dolgo prehodno obdobje. Cilj prenave pokojninske zakonodaje je zagotovitev dostojnih pokojnin vsem upokojujencem in finančno vzdržnega sistema, nasloviti želijo tudi sistem invalidskega zavarovanja, ki ni doživel prenave že več kot dve desetletji. V središče želijo postaviti pravico do poklicne rehabilitacije glede na preostale delovne zmožnosti. Zaradi podaljševanja starosti, poznejšega vstopa generacij na trg dela bo predmet pokojninske reforme tudi podaljšanje upokojujivne starosti za dve leti ob ohranitvi pogoja 40 let pokojninske dobe in hkratnem dvigu nadomestitvenega razmerja z obstoječih 63,5 % na 68 %. Predmet pogajanj bo tudi formula usklajevanja pokojnin, način priznavanja skrbi za otroke, obrutenje pokojnin, vsako delo šteje, izenačitev prispevnih stopenj za delodajalce in delojemalce in drugi elementi pokojninskega sistema. Feketija je izrazil prepričanje, da je konsenz moč doseči.

Dr. Boris Majcen, dolgoletni direktor Inštituta za ekonomske raziskave, je poudaril neizprosnost demografskih trendov, ki jih ne moremo zaustaviti ali jih kar odmisлити. Če ne bomo ukrepali danes, bo situacija za prihodnje generacije vedno bolj neizprosna. Obregnil se je v to, da država ne ukrepa. Leta 2017 sprejeta Strategija dolgožive družbe žal ostaja mrtva črka na papirju.

Na ta izziv je izjemno obširno in natančno odgovoril g. Marijan Papež, generalni direktor Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije.

Dolgoletni direktor ZPIZ, g. Papež, je poudaril predvsem nujnost dovolj dolgega prehodnega obdobja za postopno uveljavitev sprememb in tudi nujnost dovoljšnjega časa, da se zavod pripravi na izvedbo reforme. Ne smejo se ponovno dogodki iz leta 2012, ko so se ljudje množično predčasno upokojevali

in se umikali iz aktivnosti na Zavod za zaposlovanje. Trenutno je pokojninski sistem v dobri kondiciji, spremembe, uveljavljene v preteklem desetletju, so podale pomembne rezultate – število novih upokojencev se zmanjšuje, 30 % podaljša svojo delovno aktivnost tudi po izpolnitvi upokojitvenih pogojev, razmerje med aktivno in neaktivno populacijo se izboljšuje, zato imamo čas, da postopoma izpeljemo pokojninske spremembe.

Sindikati so vedno ‚na okopih‘, zato je besedo takoj za njim imel g. Aljoša Čeč, ki smo ga vprašali, s čim bi se strinjal in kaj sindikate najbolj moti?

G. Čeč je poudaril, da bodo sindikati tako kot vedno odgovorno sodelovali v procesu socialnega dialoga o spremembi pokojninskega sistema. KSJS bo vztrajala, da so spremembe uravnotežene in da se zasleduje tako cilj dostojnih pokojnin obstoječih kot bodočih upokojencev ter tudi finančna vzdržnost sistema. Odprli bodo tudi vprašanje financiranja sistema s poudarkom na nujnosti izenačitve višin prispevnih stopenj med delodajalci in delojemalci. Vsekakor bo treba ob morebitnem podaljšanju upokojitvene starosti poiskati rešitve za delavke in delavce na fizično zahtevnih delovnih mestih in delovnih mestih, kjer dela po določeni starosti ni več mogoče opravljati.

Za dr. Anjo Kopač Mrak je sledilo vprašanje o večji transparentnosti sistema, kaj narediti, da bi vsak trenutek, morda kar s pomočjo aplikacije, videli, koliko smo vplačali in kje smo, koliko pokojnine bi imeli? Digitalizacija je namreč tu.

In še eno; v podkastu 1. maj je v pogovoru z dr. Andražem Rangusom dejala, da vsako delo šteje; kaj bi se moralo upoštevati in kako?

Nekdanja ministrica je poudarila pomen zaupanja v pokojninski sistem vseh generacij, tudi mlajših. Pokojninski sistem je zapleten, velikokrat težko razumljiv pri izračunavanju pokojninske osnove, valorizacijskih količnikov, odmernih odstotkih in ga je nujno treba približati vsem vplačnikom in tudi uporabnikom. Kar nekaj korakov v smeri večje transparentnosti sistema je bilo že narejenih. Na spletnih straneh Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje je dosegljiva aplikacija e-ZPIZ, kjer posameznik lahko v vsakem trenutku najde vsa svoja vplačila, pokojninsko osnovo in tudi pričakovano pokojnino in datum upokojitve. Z razvojem digitalizacije se bodo v tej smeri ponujale nove rešitve, zaradi česar bo sistem razumljiv vsakemu, s tem pa se bo krepila njegova transparentnost in povečalo zaupanje v njegovo delovanje. Naloga države je, da te korake izpelje. V pogojih vse prožnejšega trga dela in različnih oblik dela, ki odstopajo od zaposlitve za nedoločen in polni delovni čas, je pomembno, da se nadaljuje logika ‚vsako delo šteje‘, ki pomeni, da se plačujejo prispevki za pokojninsko in invalidsko zavarovanje od vseh oblik dela oz. prihodkov iz dela in se ti dohodki tudi štejejo v izračun pokojninske

osnove. Tako je bilo leta 2015 uvedeno plačilo prispevkov od študentskega dela, kar letno znesse približno 70 milijonov evrov pokojninski blagajni in hkrati v povprečju študentom približno 2,5 meseca pokojninske dobe na leto. S tem se tudi krepí zaupanje mladih v sistem pokojninskega zavarovanja in tudi njihova pričakovanja. Nujno bi bilo treba tudi nasloviti vprašanje solidarnosti pri vplačilih v sistem, saj trenutni sistem plačevanja prispevkov pri samostojnih podjetnikih omogoča, da ti glede na svoje ekonomske zmožnosti plačajo manj kot zaposleni. Dr. Kopač je poudarila, da bi to vprašanje moralo biti naslovljeno v okviru širše davčne reforme, v kontekstu novega razmerja med davki iz dela in kapitala ter premoženja.

Za evropskega poslanca dr. Brgleza pa so sledila vprašanja o tem, kaj bi prinesli iz Evrope, ali mu je kateri model še posebej pri srcu, kako reševati primanjkljaj kadrov, kako ravnati z migracijami?

Dr. Brglez je poudaril pomen sodelovanja socialnih partnerjev pri sprejemanju pokojninske zakonodaje ter pomen vloge sindikatov za zaščito pravic delavk in delavcev. Poudaril je tudi vlogo Evropskega parlamenta za zaščito pravic delavk in delavcev na skupnem notranjem trgu EU.

Sledilo je precej vprašanj in razmislekov občinstva, gostje pa so odgovarjali tudi na vprašanje, za kakšno usklajevanje so: v nominalnem znesku enako za vse ali v % od pokojnine in zakaj, kakšni naj bodo letni dodatki, zdaj morda tudi 13. pokojnina oz. božičnica, kaj menijo o 40-% plačevanju dosežene pokojnine in nadaljevanju dela (kdo naj odloča – zaposleni ali delodajalec).

Za g. Papeža pa je sledilo še zadnje vprašanje: kdaj se obrestuje upokojiti, če nekdo to namerava storiti na prehodu leta 2023 v letu 2024?

Spremembe pokojninskega sistema ne bodo stopile v veljavo pred letom 2025 in tudi takrat bodo postopne. Sistem deluje, zato ni treba biti pod pritiskom in hiteti. Vsako dodatno leto dela se izplača.

Okrugla miza je odprla in tudi vsaj rahlo zaprla številna aktualna vprašanja pokojninskega sistema skozi čas, zelo živahna razprava občinstva pa je dodala stalnico: na upokojence se ne sme pozabiti. Družbi so veliko prispevali in nikoli ne smejo predstavljati bremena sedanjim rodovom.

Prispevek pripravila
Vlasta Nussdorfer.

STRATEŠKI PARTNERJI IN PODPORNIKI FESTIVALA

FESTIVAL SOORGANIZIRAJO

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA SOLIDARNO PRIHODNOST

STRATEŠKI PARTNERJI FESTIVALA

Mestna občina
Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO,
SOCIALNE ZADEVE IN ENAKE MOŽNOSTI

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA DIGITALNO PREENOBRAZBO

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA GOSPODARSTVO,
TURIZEM IN ŠPORT

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA INFRASTRUKTURO

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KOHEZIJO
IN REGIONALNI RAZVOJ

Sofinancira
Evropska unija

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO,
GOZDARSTVO IN PREHRANO

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA NARAVNE VIRE IN PROSTOR

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OBRAMBO

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA PRAVOSODJE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ZDRAVJE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ZUNANJE
IN EVROPSKE ZADEVE

REPUBLIKA SLOVENIJA
URAD VLADE RS ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU

REPUBLIKA SLOVENIJA
ZAGOVORNIK NAČELA ENAKOSTI

STANOVANJSKI SKLAD
REPUBLIKE SLOVENIJE,
JAVNI SKLAD

MEDIJSKI SPONZORJI

PARTNERJI FESTIVALA

PODPORNIK DOBRODELNE
AKCIJE Z RAČUNALNIKI

